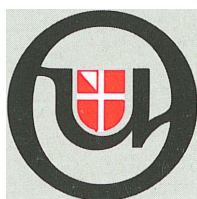

Archeologische kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1985-1987

W. J. van Tent, provinciaal archeoloog van Utrecht

Archeologische kroniek van de
provincie Utrecht
over de jaren
1985-1987

W. J. van Tent,
provinciaal archeoloog
van Utrecht

Provinciale Archeologische Kroniek is een uitgave van de Stichting Publikaties Oud-Utrecht (SPOU), een (dochter) van de Vereniging Oud-Utrecht, die zich ten doel stelt publikaties te verzorgen betreffende oudheidkunde in de stad en de provincie Utrecht in de ruimste zin van het woord.

Uitgave: november 1992, nr. 2

Sichting Publikaties Oud-Utrecht
Alexander Numankade 199
3524 VM Utrecht
~~Telefoon: 030~~ 73 6669

I. Inleiding

In mei 1988 verscheen de archeologische kroniek over de jaren 1980 tot en met 1984; nu zijn de werkzaamheden uit de jaren 1985, 1986 en 1987 aan de beurt om in kroniekvorm te worden behandeld. Het waren jaren, waarin opnieuw veel archeologisch onderzoek in de provincie heeft plaats gevonden: zeer groot-schalige opgravingen te Houten en Wijk bij Duurstede (Hoofdstuk III), kleinere onderzoeken te Bunschoten en **IJsselstein** (Hoofdstuk III) en vele kortere en langere waarnemingen, met als hoogtepunt de vondst van de IJzertijd-kano te Nigtevecht (Hoofdstuk IV). Over dit alles wordt in deze kroniek verslag gedaan. Er zij overigens nogmaals op gewezen, dat die verslag-legging in de meeste gevallen een voorlopig karakter bezit. Alleen bij enkele kleinere waarnemingen kan het in deze bladzijden opgenomen bericht als definitieve publikatie gelden. Opgemerkt zij ook, dat Amersfoort en Utrecht geheel ontbreken. Voor de rapportage over de gebeurtenissen daar dragen de gemeentelijke archeologen van die steden zorg.

Nu deze kroniek is verschenen zijn tien jaar archeologische werkzaamheid in de provincie Utrecht in kroniekvorm behandeld, te weten 1970-1971 en 1980-1987. In de eerstvolgende kroniek zullen de jaren 1988-1990 worden behandeld, daarna komen de ontbrekende acht jaar (1972-1979) aan de beurt. Als dat is gebeurd, wordt de draad van de jaren negentig weer opgepakt.

Indien niet anders vermeld, zijn de foto's en tekeningen in de kroniek door medewerkers van de ROB gemaakt. Het verschijnen van de kroniek is mogelijk gemaakt door de medewerking van de Vereniging Oud-Utrecht en de financiële bijdrage van de provincie Utrecht. Tenslotte wil ik hartelijk dank zeggen aan allen, die in enigerlei vorm aan de totstandkoming van de kroniek hebben meegewerkt. Ik denk daarbij met name aan de Utrechtse amateur-archeologen: aan hen zij deze kroniek van harte opgedragen.

I. Bijzondere gebeurtenissen

Musea en tentoonstellingen

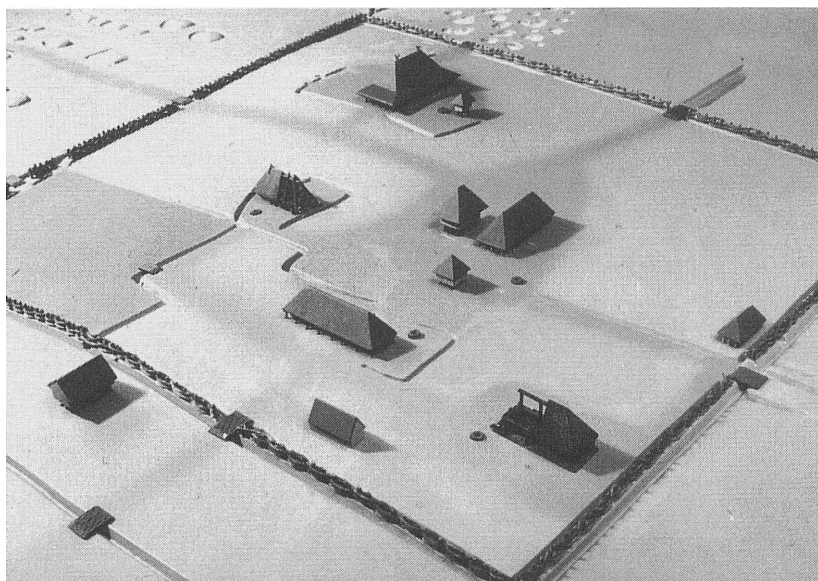
Op 8 maart 1985 vond de opening plaats van het nieuwe gebouw - de oude brandweerkazerne - van het Streekmuseum Rhenen. In de maanden daarvoor was hard gewerkt aan een totale vernieuwing en uitbreiding van de expositie, waarbij ook de archeologische afdeling was betrokken. In 1987 konden, door de welwillende medewerking van het gemeentebestuur van Rhenen, nog enige ruimtes aan het museum worden toegevoegd, hetgeen een verdere verruiming van de expositiemogelijkheden opleverde.

Reeds in 1984 was het plan opgevat in het museum Flehite, te Amersfoort, een tentoonstelling te houden over de resultaten van de opgravingen te Oud-Leusden (Archeologische kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1980-1984, pp. 19-33). Dit plan werd in 1985 gerealiseerd. In de eerste maanden van dat jaar werden de voorwerpen uitgezocht, de teksten samengesteld en de tekeningen uitgewerkt. Voor dit laatste onderdeel van de voorbereidingen was G. van Haaff, medewerker van de ROB en technisch leider van de opgravingen bij Oud-Leusden, verantwoordelijk. Op basis van een reconstructietekening van zijn hand werd door J. Ypey, de inmiddels helaas overleden oud-medewerker van de ROB, een maquette van een 12e-eeuwse boerderij uit de nederzetting Oud-Leusden vervaardigd (afb. 1). De tentoonstelling, genaamd 'Opgravingen bij Oud-Leusden', werd op 27 april 1985 officieel geopend. Hij duurde tot 23 juni van dat jaar. Op verzoek van de Historische Kring Leusden werd de tentoonstelling in 1986 opnieuw opgebouwd, nu in het gemeentekantoor van Leusden. Hij was daar te zien van 21 tot 28 april en werd door meer dan 350 mensen bezocht.

Op 15 augustus 1986 werd in het Stedelijk en Kantonnaal Museum Wijk bij Duurstede de tentoonstelling 'Verdwenen dorpen, hervonden sporen - 2000 jaar Wijkse prehistorie' geopend. Hij had betrekking op de resultaten van de opgravingen op het terrein De Horden in deze gemeente (zie beneden en Archeolo-

Afb.1.
Leusden-Oud
Leusden. Maquette
van 12e-eeuwse
boerderij.

*Afb. 2.
Wijk bij Duurstede-
DeHorden.
Maquette van neder-
zetting uit de 2e
eeuw na Chr.*

gische kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1980-1984, pp. 36-46). Samenstellers waren mevrouw H. Land, museumdeskundige, en W.A.M. Hessing, destijds opgravingsassistent bij de ROB, met hulp van D.N. Letema, grafisch ontwerper. De tentoonstelling duurde tot 19 oktober 1986 en verhuisde toen naar het Provinciehuis te Utrecht om daar te worden opgesteld als onderdeel van de expositie 'Levend verleden'. Enkele onderdelen van de tentoonstelling, onder meer een interessante maquette van de 2e-eeuwse nederzetting op De Horden, staan op dit moment opgesteld in het museum te Wijk bij Duurstede (afb. 2).

Door leden van de Historische Vereniging 'Tussen Rijn en Lek' werd in 1985 een tentoonstelling gehouden in het gemeentekantoor van Houten over het door hen verrichte archeologische werk.

Tenslotte nog een mededeling, die niet direct slaat op een museum of een tentoonstelling, maar die wel in dit kader thuis hoort. In 1987 werd begonnen met de bouw van een model op ware grootte van een houten boerderij, die in de periode rond 800 n.c. in de door de ROB opgegraven nederzetting Dorestad bij Wijk bij Duurstede heeft gestaan. Het gebouw wordt opgericht in het park 'De Schothorst', bij Hoogland in de gemeente Amersfoort. Het is de bedoeling, dat het te zijner tijd een educatieve functie krijgt.

Archeologische monumentenzorg

Over dit onderwerp zou een zeer uitgebreid hoofdstuk geschreven kunnen worden, daar veel van het werk van de provinciaal archeoloog er mee te maken heeft. Voor de louter archeologisch geïnteresseerde lezer zou een opsomming van die werkzaamheden, die veelal bestaan uit bureauwerk en overleg met allerlei instanties, echter weinig interessant zijn. Drie zaken vormen daarop een uitzondering en verdienen onder dit hoofd vermelding.

In 1985 werd een gedeelte van de groeve Kwintelooyen (gemeente Rhenen) definitief veilig gesteld als geologisch/archeologisch monument (afb. 3). In dit monument wordt het oorspronkelijke grondprofiel ter plaatse bewaard, zodat

Afb. 3.
Rhenen-Kwintelooyen.
Geologisch/archeologisch monument
(foto Rijksinstituut
voor Natuurbeheer).

de wordingsgeschiedenis van het gebied (de Utrechtse Heuvelrug) er in detail kan worden bestudeerd.

In de verslagperiode werd door de ROB, onder leiding van de heer J.W. Noordam van deze Dienst, een groot aantal grafheuvels op de zuidhelling van de Utrechtse Heuvelrug in hun oude vorm gerestaureerd. Het is de bedoeling dat langs deze heuvels, die zich in de gemeentes Leersum, Amerongen en Rhenen bevinden, een archeologisch/toeristische fiets-wandelroute wordt aangelegd.

Gedurende bijna de gehele verslagperiode is door de provinciaal archeoloog intensief gewerkt aan de herziening van de verouderde archeologische meldingskaart van de provincie. Hij werd daarbij geassisteerd door de heer R.H.J. Klok, van de ROB, en door medewerkers van de provincie Utrecht, met name de heren R. Blijdestein en J.G. van Burk. In 1987 kwamen de vernieuwde kaart en de bijbehorende toelichting, onder de titel 'Archeologische monumenten in de provincie Utrecht', gereed. Op 17 september van dat jaar kon het werk tijdens een feestelijke bijeenkomst in Museum Flehite te Amersfoort aan de heer J. Hoekstra, gedeputeerde voor cultuur, worden aangeboden.

Diversen

In 1987 slaagden de heren J.L.M. van Gussenhoven, te Nieuwegein, en H.J. Reusink, te Leersum, voor de kadercursus archeologie, georganiseerd door de AWN. Van harte gefeliciteerd!

111. Grotere onderzoeken

In dit hoofdstuk worden de grotere onderzoeken behandeld, die in de verslagperiode hebben plaats gevonden, en wel alfabetisch geordend naar plaats of streek.

Bunschoten (gem. Bunschoten-Spakenburg)

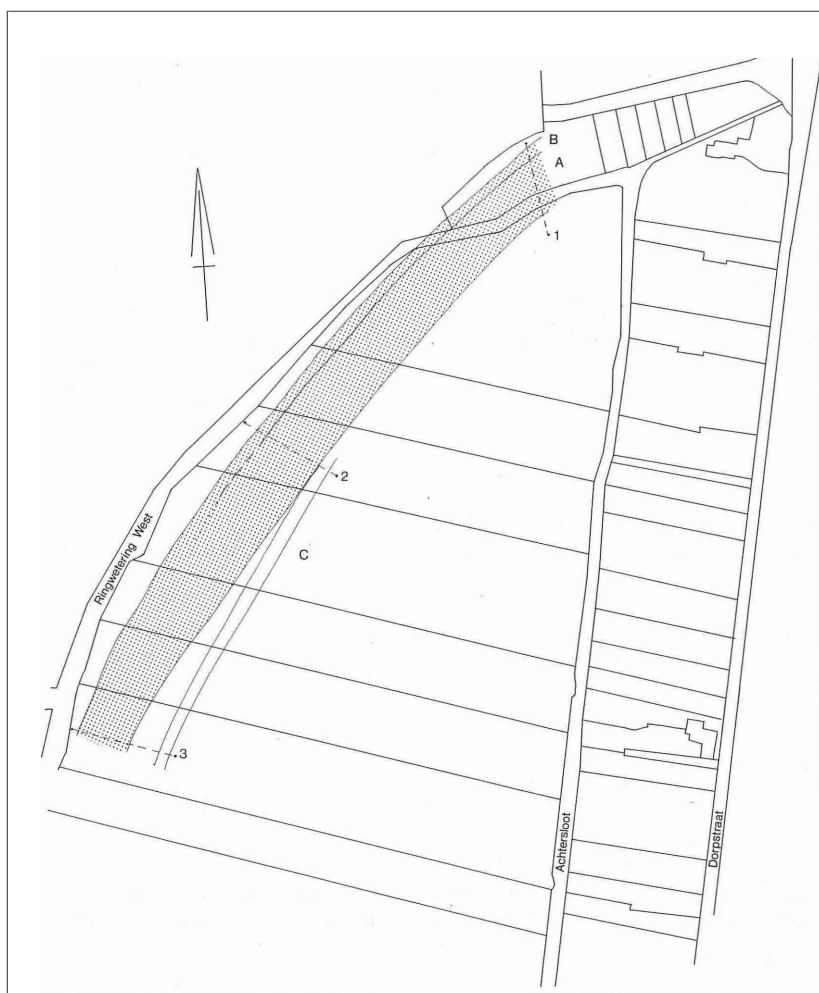
Over de vorm en het verloop van de Middeleeuwse stadsgracht van Bunschoten heeft steeds onzekerheid bestaan, ondanks de onderzoeken, die van tijd tot tijd zijn uitgevoerd (b.v. door G. van Haaff en W.J. van Tent in 1975; zie ook I.A.J. Vervloet en J.R. Mulder, Reconstructie oude stadsgracht van Bunschoten op basis van historische gegevens en bodemkundig veldonderzoek, in: 'Recreatievoorzieningen' 1976, nr. 4, 137-141). Een van de hypothesen was, dat er geen echte, diepe gracht is geweest, maar dat een brede, drassige laagte als stadsgracht fungeerde. Hoe de nu nog bestaande gracht in deze hypothese moest worden ingepast was niet duidelijk; door sommigen werd hij beschouwd als een oorspronkelijk wat dieper gedeelte in de boven genoemde laagte, uitgegraven als een extra verdedigingsmiddel.

De onzekerheid omtrent de stadsgracht bemoeilijkt de plannen van het gemeentebestuur om de westhelft van het stadje in zijn oude vorm te herstellen. Door de ROB werd daarom aangeboden een proefonderzoek uit te voeren. Afgesproken werd, dat de kosten ervan door het gemeentebestuur en de ROB zouden worden gedeeld. Het onderzoek vond plaats van 24 november tot 15 december 1986. De dagelijkse leiding berustte bij A. Buisman, van de ROB, de wetenschappelijke leiding bij de provinciaal archeoloog.

Er werden drie 40-50 m. lange sleuven aangelegd, de eerste in het uiterste noordwesten van de oude kern van Bunschoten, dichtbij het nieuwe stadskantoor (afb. 4,1), de tweede niet ver van het midden van de huidige westelijke omgrachting (afb. 4,3), de derde daar tussenin, ongeveer tegenover de uitmonding van de Bikkersvaart in de huidige gracht (afb. 4,2). Alle drie de sleuven werden gegraven loodrecht op het huidige verloop van de gracht en - althans in de laatste twee gevallen - dit aan de binnenzijde zo dicht mogelijk benaderend. De plaats van de eerste sleuf werd zodanig gekozen, dat de huidige gracht werd doorsneden. Daarbij moet overigens worden aangetekend, dat deze laatste hier in het noordwesten een afwijkend verloop heeft, zodat dit gedeelte op een andere tijd kan zijn aangelegd dan de rest van de nu bestaande gracht.

In het profiel van sleuf 1 was inderdaad de doorsnede van een bijna 40 m. brede laagte te zien. De bodem ervan was in het midden horizontaal; aan de zuidoostzijde liep hij zeer geleidelijk, aan de noordwest-zijde daarentegen steil op. Aan deze kant vertoonde de bodem van de laagte ook twee op ongeveer 2,5 m. van elkaar liggende verdiepingen, die wel iets weg hadden van gracht-doorsneden. Zowel deze 'grachten' als het benedenste gedeelte van de laagte waren opgevuld met (soms tamelijk grof-) zandige afzettingen. Het bovenste gedeelte van de laagte was opgevuld met klei. Duidelijk was, dat het zandgehalte van de afzettingen in het profiel niet alleen naar boven, maar ook in zuidoostelijke richting (dus in de richting van de geleidelijk oplopende oever van de laagte) afnam. Door middel van een kleine bronbemaalingsinstallatie kon in het profiel van sleuf 1 ook een doorsnede door de huidige gracht zichtbaar worden gemaakt. Deze gracht bleek pas te zijn gegraven, toen de boven genoemde laagte al geheel was opgevuld en bovendien door verdere kleilagen was afgedekt. Kennelijk is de gracht op dit punt dus van recente datum. Over de datering van het meer zuid-westelijk gelegen gedeelte ervan zegt dit, zoals boven reeds uiteengezet, echter niet zo veel.

Afb. 4.
 Bunschoten,
 opgraving 1986.
 Overzicht. 1-3:
 opgravingsleuven;
 A: brede laagte;
 B: oorspronkelijke
 gracht(en);
 C: weg.

De profielen in de beide andere sleuven leverden geen wezenlijk andere gegevens op. Ook hier werd weer een laagte zichtbaar, met een onderin zeer zandige vulling. In sleuf 2 (de middelste) was de breedte ervan ongeveer gelijk aan die in sleuf 1, dat wil zeggen tegen de 40 m.; in sleuf 3 was de breedte wat minder, en wel ruim 25 m. In beide sleuven waren aan de westzijde weer grachtvormige verdiepingen te zien, zij het niet meer dan een per sleuf. Merkwaardig was tenslotte, dat de zanddikte in de opvulling van de laagte in sleuf 2 - tegenover de Bikkersvaart - groter was dan die in sleuf 1 en 3. In de sleuven 2 en 3 kon geen doorsnede worden gemaakt door de huidige gracht. Wel werd deze zo dicht als mogelijk was benaderd, zonder een inundatie van de sleuven te veroorzaken. Het bleek, dat zowel in sleuf 2 als sleuf 3 een min of meer ongestoord stuk venige ondergrond aanwezig was tussen de westoever van de laagte en de oostoever van de gracht. Laagte en huidige gracht hebben dus kennelijk weinig met elkaar te maken. De verklaring van al deze verschijnselen kan de volgende zijn. Na het verkrijgen van de stadsrechten (waarschijnlijk rond het midden van de 14e eeuw) legde men een (op sommige plaatsen dubbele?) gracht aan rondom het stadsgebied

(afb. 4,B). In de (eerste helft van de) 15e eeuw heeft (hebben) deze gracht(en) een toevloed van snel stromend water aangetrokken. Dit water is buiten de oevers van de grachten getreden en heeft de brede laagte in de venige ondergrond uitgeschuurd (afb. 4,A); het heeft ook de zandige sedimenten erin afgezet. De boven genoemde datering berust op enkele scherven, die uit de zandige sedimenten in de profielen zijn gepeuterd. Gezien het feit, dat de grootste zanddikte werd gemeten in het profiel van sleuf 2, is het mogelijk, dat het water uit de richting van de Bickersvaart is gekomen en zich vandaar in de gracht heeft gestort. De veel geringere breedte van de laagte in sleuf 3 (de meest zuidelijke) is misschien een aanwijzing, dat het vervolgens vooral in noordelijke richting is gestroomd.

Kennelijk is de laagte niet opzettelijk als stadsgracht gegraven: het is duidelijk, dat hij niet door mensenhanden is gemaakt, maar door het water geerodeerd. Wel is het heel goed mogelijk, dat hij, toen hij er eenmaal was, enige tijd als gracht heeft gefungeerd. In zoverre kan de in het begin van dit artikel genoemde hypothese dus een kern van waarheid bevatten. Evident onjuist is het idee, dat de huidige stadsgracht oorspronkelijk een verdiept gedeelte van de laagte is geweest: hij ligt er namelijk een stuk buiten. Over de ontstaanstijd van deze gracht is niets met zekerheid te zeggen. De meest voor de hand liggende hypothese is misschien, dat hij evenwijdig aan de laagte is gegraven, nadat deze geheel was dichtgeslibd en geen rol meer kon spelen als verdedigingsmiddel. Veel belangstelling was er voor de opgraving van de zijde van het gemeentebestuur en de bevolking van Bunschoten. Op 12 december werd de opgraving bezocht door J.R. Mulder en J.A.J. Vervloet, van de Stichting voor Bodemkartering te Wageningen. De schrijver is hun dankbaar voor hun waardevolle suggesties.

Eiteren (gem. IJsselstein)

De buurtschap Eiteren ligt op ruim 1 km. afstand ten noordwesten van de oude kern van IJsselstein. De naam Eiteren is oud: hij komt al voor in een goederenlijst van de abdi van Werden, die ca. 900 n.Chr. te dateren is. Eiteren is ook de naam van een van de oerparochies in dit gebied (in 1217 werd er een deel van afgesplitst). Van de parochiekerk is de stichtingsdatum niet bekend, maar hij bestond in ieder geval in 1293, toen er een vicarie in werd gesticht. Aangenomen is altijd, dat de kapel, die tot 1579 bij het huidige Eiteren heeft gestaan, het restant van deze parochiekerk was. Bij een proefonderzoek in 1972, uitgevoerd door R.J. Ooyevaar, correspondent van de ROB te IJsselstein, werden enkele overblijfselen van de fundering ervan aangetroffen. Door H. Halbertsma, van de ROB, werden zij toen echter gedateerd als niet ouder dan 14e/15e eeuws. Aangenomen is ook altijd, dat eind Be/begin He eeuw het centrum van de parochie Eiteren werd verplaatst naar IJsselstein. Hier werd een nieuwe parochiekerk gebouwd (gewijd in 1310), terwijl, althans volgens deze opvatting, de oude kerk bij Eiteren verder als kapel (zie boven) in gebruik bleef.

In verband met Eiteren kan een aardige legende worden verteld. In de 14e eeuw zou daar, bij het graven van een sloot tegenover het melaatsenhuis, het nu nog bestaande beeldje van Maria - O.L. Vrouw van Eiteren - zijn gevonden (afb. 5). De vindsters brachten het beeldje naar de pastoor van IJsselstein, die het in de kerk plaatste. Het verdween echter en dook weer op op de vindplaats. Dit wonderbaarlijke gebeuren herhaalde zich enkele malen. Uiteindelijk werd daarom besloten, dat in Eiteren zelf een kapel voor het beeldje zou worden opgericht.

Het beeldje is te dateren in de tweede helft van de 12e eeuw. De vondst en de daarop volgende gebeurtenissen moeten in ieder geval na 1310 worden gedateerd, althans indien de in de legende genoemde kerk inderdaad de in dat jaar gewijde parochiekerk is. Merkwaardig is overigens, dat er sprake is van een nieuw te bouwen kapel, terwijl er, volgens de heersende opvatting, te Eiteren al

Afb. 5.
IJsselstein-Eiteren.
Beeldje van O.L.
Vrouw van Eiteren.

een stond. Aangenomen is daarom meestal, dat eigenlijk de al bestaande kapel (voormalige parochiekerk) werd bedoeld.

In het bovenstaande wordt een melaatsenhuis genoemd. Inderdaad is bekend, dat in de omgeving van de kapel van Eiteren een dergelijk melaatsenhuis heeft gestaan. Over de stichtingsdatum ervan zijn geen gegevens voorhanden. Wel is bekend, dat het in 1684 is afgebroken.

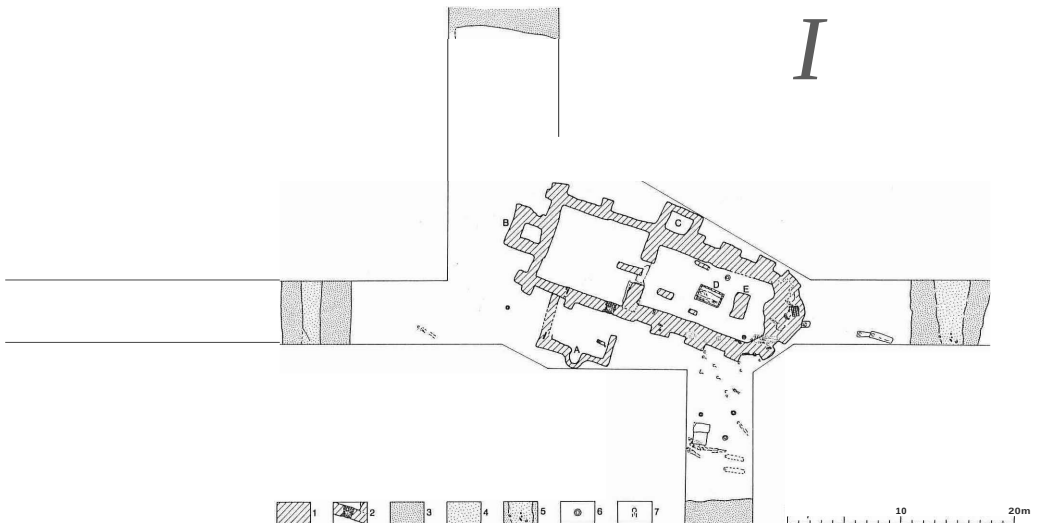
Ook al spreken de schriftelijke bronnen elkaar op bepaalde punten tegen, toch is duidelijk, dat er in de omgeving van Eiteren belangwekkende sporen in de bodem te verwachten waren. Ook het gemeentebestuur van IJsselstein was daarvan overtuigd. Het zocht daarom contact met de ROB, voordat de bestemming van het terrein, gelegen binnen het plan Achterveld, definitief werd vastgelegd. Besloten werd tot een proefonderzoek met als doel karakter, datering en uitbreiding van de eventueel aanwezige sporen na te gaan. Van de zijde van het gemeentebestuur werd de toezegging gedaan, dat de uiteindelijke bestemming van het terrein mede door de resultaten van dit onderzoek zou worden bepaald. Aan het slot van deze inleidende opmerkingen zij vermeld, dat vele van de historische gegevens, die in het bovenstaande zijn verwerkt, zijn ontleend aan het artikel van R.J. Ooyevaar, 'Eiteren bij IJsselstein', in: *Westerheem* XXI, 1972, 120-124.

Het onderzoek vond plaats van 5 augustus tot 18 september 1985. De provinciaal archeoloog had de wetenschappelijke leiding, de technische leiding was in handen van R.E. Lutter, van de ROB.

Gegraven werd een ongeveer oostnoordoost-westzuidwest verlopende, ca. 170 m. lange en 6 m. brede sleuf in de lengte-as van het perceel kadastraal bekend als sectie E, nr. 1661. De west-helft van deze sleuf werd op enkele plaatsen zowel aan de noord- als aan de zuidzijde enigszins uitgebreid ten einde de daar aanwezige sporen beter te kunnen onderzoeken (afb. 6).

Vooropgesteld kan worden, dat van een vroeg-Middeleeuwse nederzetting, hier verwacht vanwege de vroege vermelding van Eiteren (zie boven), geen enkel spoor is gevonden. Als er in die vroege periode een nederzetting was, dan moeten de resten ervan dus elders worden gezocht. Daarbij dient te worden aangetekend, dat de naam Eiteren in de goederenlijst van ca. 900 in feite ook niet slaat op een plaats, maar op een groter gebied.

- Afb. 6.
IJsselstein-Eiteren,
opgraving 1985.
Overzicht van het
westelijke gedeelte
van de opgraving.
- 1: uitgebros-
ken fundering;
 - 2: restant van
muurwerk in
uitbraak-
sleuf;
 - 3: grachtvulling,
donker van kleur;
 - 4: gracht-
vulling, licht van
kleur;
 - 5: paalwerk (van
houten
brug?) in gracht-
vulling;
 - 6: begraven pot;
 - 7: skelet-
begroaving.
- A: zijkapel met absis;
B: toren;
C: 'sacristie';
D: grafkelder;
E: altaarfundament.

Afb. 7.
IJsselstein-Eiteren,
opgraving 1985.
Kerkplattegrond
vanuit het westen.

Wel werden de resten van een kerk gevonden. Het muurwerk was bijna overal tot op de fundamenteën uitgebroken, maar de plattegrond kon met gemak worden gereconstrueerd aan de hand van de uitbraaksleuven (afb. 6 en 7). Het gaat om een ongeveer west-oost gericht gebouw van baksteen, met een rond gesloten koor aan de oostzijde en een vierkante toren (afb. 6,B), die aan de buitenzijde tegen de westgevel was geplaatst. Buitenwerks gemeten was de totale lengte van het gebouw ca. 27 m. (inclusief de toren), de breedte gemiddeld 8,5 m. Inwendig was de kerk door een dwarsmuur met doorgang gescheiden in twee ruimtes. De oostelijke ruimte - het eigenlijke koor - mat binnenwerks maximaal 12 bij ca. 5,5 m., de westelijke ca. 8 bij 7 m. De grotere breedte van de westelijke ruimte wordt veroorzaakt doordat de muren hier veel dunner waren dan aan de oost-zijde. In het koor werden een altaarfundament (afb. 6,E) en een diepe grafkelder (afb. 6,D, en afb. 8) aangetroffen.

Het gebouw was rondom omgeven door steunberen. Aan de noordzijde bevond zich verder een kleine, rechthoekige aanbouw aan het koorgedeelte (binnenwerks ca. 2 bij 1,5 m.), mogelijk een sacristie (afb. 6,C). Aan de zuidzijde werden de resten van een zijkapel (binnenwerks ruim 5 bij bijna 4 m.) gevonden, aangebouwd aan het westelijke gedeelte van de kerk. De zuidmuur van deze kapel bezat een kleine absis (afb. 6,A; niet zichtbaar op afb. 7).

De kerk heeft gestaan op een omgracht terrein. De gracht was ruim 6 m. breed en ca. 2,5 m. diep. Aan de oostzijde werd er paalwerk in aangetroffen, dat de aanwezigheid van een brug doet vermoeden. De vorm van het terrein kon niet worden nagegaan, daar de gracht slechts op een enkel punt werd aangesneden. Over de afmetingen kan wel iets worden gezegd: in ongeveer west-oostelijke richting was de afstand van gracht tot gracht ca. 50 m., in de richting loodrecht daarop ca. 40 m.

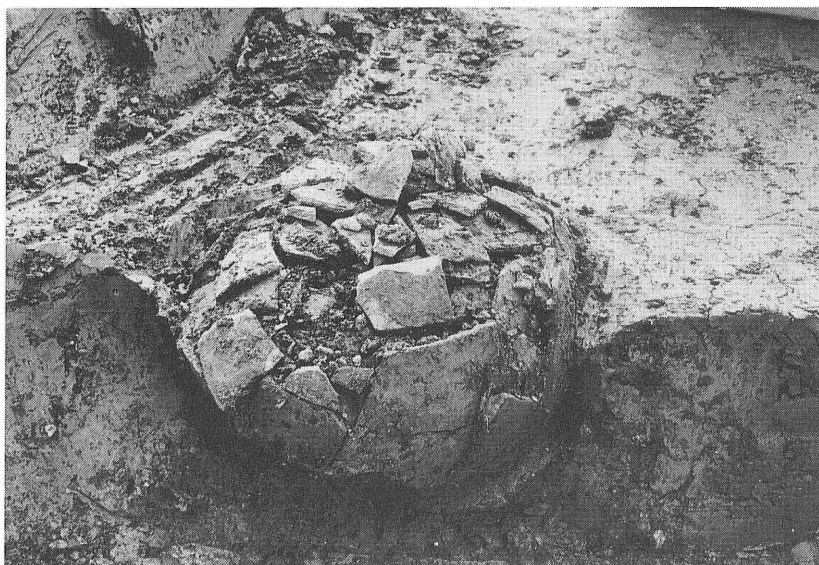
Op het door de gracht omgeven terrein bevonden zich ook veel skeletbegravingen. Slechts enkele daarvan zijn tijdens de opgraving gelicht, de meeste zijn in situ gelaten en dus beschikbaar voor later onderzoek. Op enkele plaatsen is waargenomen, dat graven (gedeeltelijk) zijn vernield bij het leggen van de fundamenteën van de kerk. Dit betekent, dat de begraafplaats in ieder geval in aanleg ouder moet zijn. Merkwaardig was tenslotte de vondst van zes grote

Afb. 8.
IJsselstein-Eiteren,
opgraving 1985.
Grafkelder in het
koor van de kerk,
gezien vanuit het
zuid-oosten.

potten van blauw-grijs aardewerk (datering in grote lijnen 14e/begin 15e eeuw; afb. 9), waarin zich misschien kinderlijkjes hebben bevonden (resten daarvan zijn bij het onderzoek in het laboratorium overigens niet aangetroffen). Een van de potten lag buiten de gracht, de andere verspreid tussen de overige graven. Geheel aan de westzijde van de proefsleuf kwamen nog de resten van een bakstenen gebouwtje te voorschijn. De omvang ervan kon niet worden nagegaan. Mogelijk hebben wij hier te maken met een gedeelte van het eerder genoemde melaatsenhuis.

Afb. 9.
IJsselstein-Eiteren,
opgraving 1985.
Pot
van blauw-grijs
aardewerk,
ingegraven op de
begraafplaats.

Over de fysisch-geografische omstandigheden kan tenslotte het volgende worden gezegd. De begraafplaats is aangelegd en de kerk gebouwd in een komgebied. De kleiige afzettingen lopen er vrijwel horizontaal onder door en van een natuurlijke verhoging is geen sprake. Wel zijn er aanwijzingen, dat het terrein binnen de gracht door mensenhanden is opgehoogd.

Het vondstmateriaal (dat overigens nog niet gedetailleerd is bestudeerd) wijst erop, dat de tijdens de opgraving blootgelegde kerk niet voor de 14e eeuw is gebouwd. Van een oudere kerk is geen spoor gevonden, dus een 13e-, of misschien wel 12e-eeuwse parochiekerk heeft hier in ieder geval niet gestaan. Dit, en het ontbreken van enige aanwijzing voor een vroeg-Middeleeuwse nederzetting, maken het zeer onwaarschijnlijk, dat het huidige Eiteren ooit het centrum van het oude domein, of van de vroegere parochie is geweest. Wij zullen dit elders moeten zoeken, misschien - maar dat is zeer hypothetisch - onder het huidige Ijsselstein, dat in de 14e eeuw uiteindelijk het centrum blijkt te zijn.

Hoe dit ook zij, de kerk bij het huidige Eiteren moet in ieder geval een andere functie hebben gehad dan die van parochiekerk. Misschien heeft de legende waarheid gesproken en hebben wij inderdaad te maken met een speciaal voor het vereerde Maria-beeldje nieuw gebouwde kapel. Als wij aannemen, dat deze nieuwbouw heeft plaats gevonden op de begraafplaats van een al bestaand melaatsenhuis, is ook de versterking van een aantal graven verklaard. Het is eveneens mogelijk, dat de kerk gewoon de kapel bij het melaatsenhuis was. Hij zou dan in een wat later stadium gebouwd moeten zijn, gezien de versterking van al bestaande graven. Ook in dat geval kunnen wij nog een plaats inruimen voor de legende. Voor zo ver na te gaan vormen de fundamentresten van de zuidelijke zijkapel namelijk niet echt een eenheid met die van de kerk zelf. Hij zou dus later (of eerder?) gebouwd kunnen zijn. Misschien is het wel deze kapel, die speciaal voor het Mariabeeldje werd opgetrokken. Men kan zich dan heel goed voorstellen, dat het beeldje stond opgesteld in de kleine absis aan de zuidzijde.

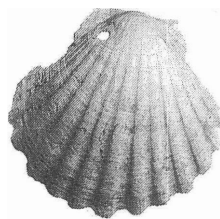
Duidelijk is, dat Eiteren in het verleden een belangrijk pelgrimsoord was (afb. 10; er worden trouwens nog steeds pelgrimages naar Eiteren gemaakt!). Over een aantal zaken bestaat echter nog onzekerheid. Hopelijk zal het na een verdere bestudering van alle opgravingsgegevens mogelijk zijn op althans een aantal vragen antwoord te geven.

Veel leden van het gemeentebestuur van **Ijsselstein** gaven door bezoeken van hun belangstelling voor het onderzoek blijkt. Ook andere ingezetenen, met name leden van de Historische Kring Ijsselstein, toonden grote interesse. In de pers verschenen enkele artikelen over de opgraving: te noemen zijn het Algemeen Dagblad van 10 september en het Utrechts Nieuwsblad van 13 september 1985.

Houten

Inleiding

Van 1985 tot en met 1987 is door de ROB grootschalig onderzoek uitgevoerd in het uitbreidingsplan Tielland in deze gemeente. Verder is in 1986 een noodopgraving verricht in het uitbreidingsplan Wulven. Aangezien de provinciaal archeoloog wel bij de voorbereidingen, maar niet rechtstreeks bij het eigenlijke onderzoek betrokken is geweest, worden hierna de onderzoekers zelf aan het woord gelaten door zo veel mogelijk letterlijk te citeren uit hun artikelen in de Jaarverslagen ROB 1985-1987.

Afb. 10.
Ijsselstein-Eiteren,
opgraving 1985.
Doorboorde schelp,
gebruikt als pelgrims-
insigne, gevonden bij
de kerk.

Houten: Tiellandt 1985-1987

1985

„Opgraving in het uitbreidingsplan Tiellandt (putten 1-23)
Bewoningssporen IJzertijd, Romeinse tijd, Vroege en Late Middeleeuwen
W.A. van Es, W.A.M. Hessing, R.E. Lutter, G. van Haaff, A.G. Jong, W. Snijder
1 april-30 december

Vooruitlopend op de nieuwbouw ten westen van de oude dorpskern van Houten werd begonnen met opgravingen op een ongeveer 7 ha. groot terrein aan weerszijden van de Tiellandtweg (....)

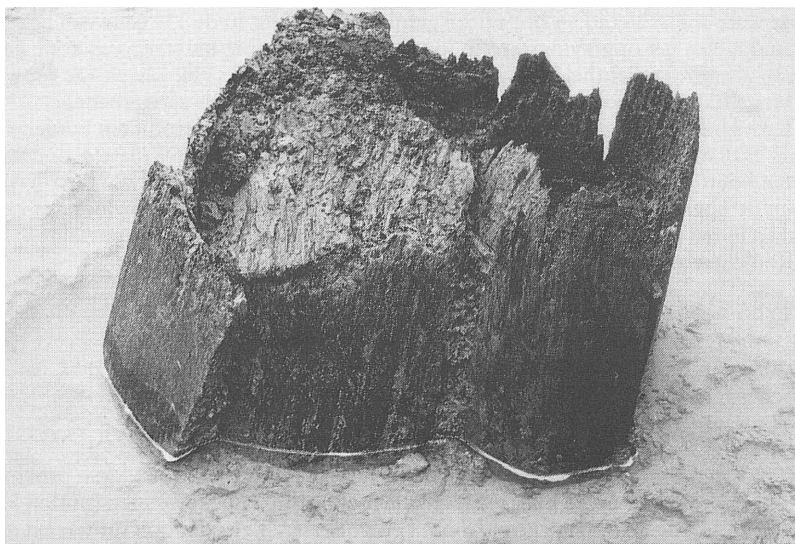
Vondsten van Merovingisch en Karolingisch aardewerk op dit terrein deden namelijk vermoeden dat hier een agrarische nederzetting heeft gelegen uit dezelfde tijd als het grote Dorestad (....)

Aan het einde van de campagne (1985) was het terrein ten noorden van de Tiellandtweg (....) grotendeels onderzocht (ongeveer 1,5 van de 1,9 ha). Ten zuiden van de weg is nog eens een 0,6 (ha) opgegraven (....) De interpretatie van de grondsporen wordt nogal bemoeilijkt door de afwezigheid van enige verticale stratigrafie. Alle sporen zijn afkomstig uit een niveau dat op de meeste plaatsen ongeveer gelijk heeft gelegen aan het huidige oppervlak. In de gehomogeniseerde bouwvoor is de eerste 30 cm. van de sporen daarbij niet meer waarneembaar. Verder is op plaatsen waar de bewoning langdurig is geweest de dichtheid van de sporen zo groot en hebben met name de Laat-Middeleeuwse verkaveling en diepe vergravingen de oudere sporen zodanig verstoord, dat het herkennen van grotere structuren (b.v. huisplattengronden) veelal (nog) niet mogelijk is.

Hieronder volgt een overzicht van de belangrijkste resultaten tot nu toe:
Late IJzertijd Onderin de vulling van een restgeul die dwars door het opgravingsterrein heen loopt zijn grote hoeveelheden handgevormd aardewerk en botresten gevonden. Het ontbreken van Romeins importaardewerk duidt erop dat al in de late IJzertijd in de directe omgeving van de geul moet zijn gewoond. Aan de rand van dezelfde geul werd het deels vergraven skelet van een ongeveer 40-jarige man geborgen (afb. 11). Op grond van het ontbreken van ander

Afb. 11.
Houten-Tiellandt,
opgraving 1985.
Deels vergraven
skelet van een
ongeveer 40-jarige
man'
late IJzertijd.

Afb. 12.
Houten-Tiellandt,
opgraving 1985.
Waterput, waarvan
de schacht wordt
gevormd door een
uitgeholde boomstam;
Merovingisch.

aardewerk dan inheems in de directe omgeving en het bijbehorende niveau in de geul lijkt een datering in de late IJzertijd het meest waarschijnlijk. De overledene lijkt zonder al te veel aandacht in de laagte neergelegd te zijn. Van een grafkuil was geen sprake en ook bijgiften ontbraken. Ook elders in de geul werden tussen het dierlijk botmateriaal enkele menselijk beenderen aangetroffen. Bij het onderzoek naar de Romeinse villa in het centrum van Houten (1957) was deels onder de fundering van het oudste Romeinse gebouw ook al eens een vergelijkbare 'begraving' gevonden. Ten zuiden van de Tiellandtweg werd een grote concentratie paalsporen aangetroffen, waarschijnlijk uit dezelfde periode. Hierin zijn nog geen huisplattegronden herkend.

Romeinse tijd Op het zuidelijke terrein (....) werden tot nu toe tenminste twee overelkaarliggende huisplattegronden, een waterput, een horreum (Romeinse graanschuur), en een groot aantal afvalkuilen aangetroffen. Het aansluitende deel van deze plek zal het komende jaar verder onderzocht moeten worden. Op het terrein ten noorden van de Tiellandtweg konden nog eens twee huisplattegronden en een grote spieker uit deze periode worden ingemeten (....) Alle huisplattegronden uit de Romeinse tijd hebben een onderling nogal afwijkende oriëntatie. Bijzonder was de vondst van een grote rechthoekige voorraadkuil die op de bodem bedekt was met een dikke laag verkoold graan (voornamelijk emmertarwe en wat haver) (....) Wat opvalt tussen het Romeinse vondstmateriaal is de grote hoeveelheid bouwfragmenten (dakpanfragmenten, deels met stempel, hypocausttegels, bewerkte stukken tuf- en kalksteen) in vergelijking tot andere agrarische nederzettingen in het Kromme Rijngebied (bijvoorbeeld Houten-Doornkade of De Horden). Vormt de aanwezigheid van de kleine villa in Houten-dorp hier een voldoende verklaring voor? De afstand bedraagt in ieder geval niet meer dan 250 m.

Vroege Middeleeuwen De Merovingische vondsten beperken zich tot nu toe tot een klein gebied in het zuiden van het opgravingsterrein. Daar zijn drie boomstamwaterputten (afb. 12) en een aantal onregelmatig gevormde kuilen teruggevonden. Sporen van gebouwen ontbreken nog. Het aardewerk dateert voornamelijk uit de 7e eeuw. Het Karolingische aardewerk is voornamelijk afkomstig uit een NW-ZO verlopend verkavelingspatroon dat het hele zuidelijke terrein lijkt te bedekken. Naast

Karolingisch materiaal bevatten deze greppels vooral veel Pingsdorf-, Paffrath-, Andenne en kogelpotaardewerk. Vermoedelijk is deze verkaveling ontstaan in de Karolingische tijd en heeft deze gefunctioneerd tot in de 13e eeuw. In het zuiden van het opgravingsterrein loopt deze verkaveling uit tegen een zone met een zeer grote dichtheid van sporen, voornamelijk uit de 11e, 12e en 13e eeuw. Mogelijk is hier ook het uiteinde van een Karolingisch huis aangesneden.

Late Middeleeuwen Naast het al genoemde verkavelingspatroon ten zuiden van de Tiellandtweg stamt uit dezelfde periode de vrijwel complete plattegrond van een boerderij (....Deze) is vrijwel identiek aan die van de 12e-eeuwse boerderij uit de opgravingen in Leusden (1983-1984) (....) Verder lopen ook door het terrein ten noorden van de weg een groot aantal kavelsloten. Op enkele Romeinse greppels na zijn de meeste hiervan 14e-eeuws of jonger (....)"

1986

"Opgraving in het uitbreidingsplan Tiellandt (putten 27-48) (....)

W.A. van Es, W.A.M. Hessing, L.I. Kooistra, A.G. Jong, R.E. Lutter, H. ter Schegget

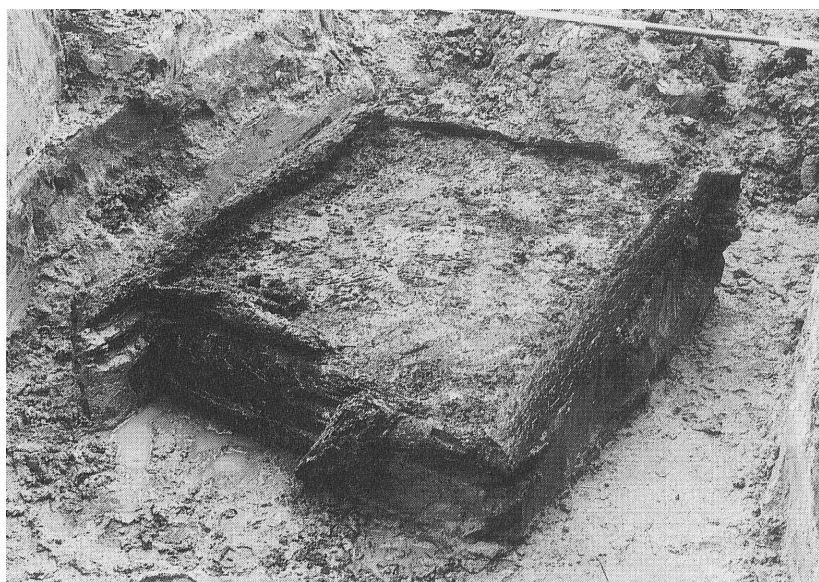
10 maart - 19 december

(....) Ten noorden van de Koedijk/Tiellandtweg-Noord werd een klein proefonderzoek verricht op de plaats van enkele toekomstige hockeyvelden (putten 33 en 34). Uit de aanwezige grondsporen en vondsten bleek dat ook dit terrein in de Romeinse tijd was bewoond. Een tweetal spiekers en een rechthoekige structuur doen vermoeden dat een of enkele inheemse boerderijen in de directe omgeving kunnen worden verwacht. In het zuiden van put 33 werd de noordelijke oever van een in de Romeinse tijd opgevolde kreek aangesneden. Deze kreek is ook elders binnen de opgraving regelmatig aangesneden en uitgebreid onderzocht (zie onder). Verder onderzoek naar de aard van de Romeinse sporen in dit gedeelte van het uitbreidingsplan zou ten koste gaan van het onderzoek naar de Vroeg-Middeleeuwse bewoning van Tiellandt. Daarom werd besloten om de aandacht voor de rest van het jaar te richten op het terrein gelegen tussen de Tiellandtweg-Noord en de Tiellandtweg-Zuid waar in 1985 de meeste Karolingische en Merovingische vondsten waren gedaan.

(....) Chronologisch gegroepeerd kunnen de resultaten voor 1986 als volgt worden samengevat:

IJzertijd In 1985 was al gebleken dat de grootste concentratie ijzertijd-aardewerk was te vinden aan de zuidkant van een ongeveer 15 m. brede opgevolde kreek, die in oost-west richting Tiellandt doorsnijdt. Deze kreek was in de IJzertijd zeker nog watervoerend, maar raakt(e) in de loop van de Romeinse tijd geleidelijk vol met nederzettingsafval. Ten zuiden van de kreek ligt een langgerekte zone van honderden, voornamelijk kleine, paalgaten. Plattegronden van gebouwen vallen in deze "palenzwerm" niet te onderscheiden. Alleen in het uiterste zuidwesten van de zone konden twee kleine rechthoekige gebouwtjes van 7 x 3,5 m. worden herkend. Het met de palenzwerm geassocieerde aardewerk is uitsluitend handgevormd. In eerste instantie werd gedacht aan Late-IJzertijd-aardewerk (zie boven, verslag 1985), maar inmiddels is komen vast te staan dat tenminste een deel ouder is. Zo wijst het aardewerk uit twee kuilen met offergaven (?) in de richting van het begin van de Midden-IJzertijd. De voor deze tijd zo kenmerkende schalen en kommen met doorboorde knobbeloortjes en een locale imitatie van een zogenaamde Marne-pot waren alle in deze kuilen vertegenwoordigd, samen met visresten en verkoolde duivebonen. Het begin van de bewoning in Tiellandt kan daarmee verschoven worden naar de 5e eeuw voor Chr.

Romeinse Tijd Bij het in 1985 opgegraven erf met tenminste twee opeenvolgende boerderijen en een grote graanschuur kunnen dit jaar een viertal waterputten gevoegd worden. Twee ervan hebben mogelijk gediend als drenkplaats voor vee. Het zijn met ingeheide palen versterkte ondiepe kuilen in het laagst-

Afb. 13.
Houten-Tiellandt,
opgraving 1986.
Waterput, waarvan
de schacht wordt
gevormd door gesta-
pelde gekleefde
stammnetjes;
Romeins.

gelegen deel van het terrein. Een zelfde soort put was ook al in 1985 gevonden. De derde waterput was van een veel degelijker constructie en lag ten zuiden van de graanschuur (afb. 13). De vierkante beschoeiing van gestapelde gekleefde stammnetjes is ook uit andere nederzettingen bekend. Een vierde waterput was gemaakt van tenminste twee over elkaar geschoven tonnen. In deze put werd slechts een enkel scherfje inheems-Romeins aardewerk aangetroffen. Een Romeinse datering lijkt daarom voorlopig het meest waarschijnlijk, maar gezien de ligging van de put kan een Vroeg-Middeleeuwse datering ook niet worden uitgesloten.

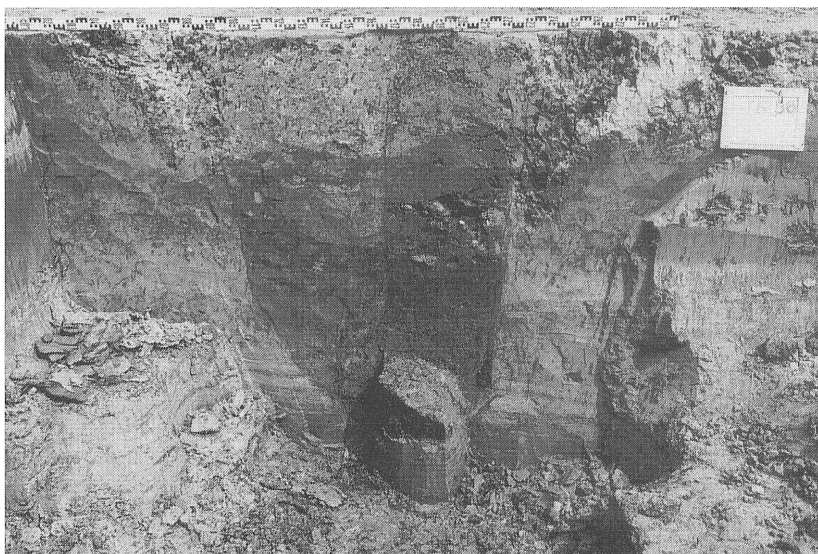
De al eerder genoemde kreek lijkt in de Romeinse Tijd grotendeels te zijn drooggevalen. Ter hoogte van de tot nu toe gevonden plekken met Romeinse bewoning is er veel nederzettingsafval in de geul terecht gekomen. Het is echter merkwaardig dat ook verder naar het westen, waar tussen de Tiellandtwegen geen bewoning meer aantoonbaar is, de hoeveelheid importaardewerk en bouwpuin in en langs de geul groot blijft. Een heel interessante vondst in dit verband is het vrijwel complete kalkstenen altaartje, gewijd aan Hercules Magusanus (afb. 14), dat uit de opvulling kon worden geborgen. (....)

Vroege Middeleeuwen Hoewel de interpretatie van de Vroeg-Middeleeuwse grondsporen ons ook nog steeds voor de nodige problemen stelt, worden de grote lijnen met betrekking tot deze bewoningsfase toch langzamerhand wat duidelijker. Het zwaartepunt van de bewoning valt in Tiellandt in de 7e eeuw. Aardewerkvormen die mogelijk in de 6e eeuw gedateerd kunnen worden ontbreken niet geheel, maar zijn toch bijzonder schaars in vergelijking met het wat latere Merovingische materiaal. Ook het Karolingische (Dorestad-)aardewerk is duidelijk in de minderheid ten opzichte van het Merovingische (ongeveer in de verhouding 1:4), waarbij de wat vroegere baksels en typen lijken te overheersen. De grondsporen uit deze periode, die we voorlopig tussen 600 en 750 na Chr. dateren, concentreren zich in het zuidelijk deel van het opgravingsterrein, met name in de omgeving van de Tiellandtweg-Zuid. In de, tegen de weg gelegen, werkput 35 (oppervlakte 500 m².) werden bij voorbeeld alleen al 6 waterputten, een haardplek, 24 (afval)kuilen en diverse paalgaten uit deze periode onderzocht. Hoewel de dichtheid van sporen en de vele waterputten op plaatsen als werkput 35 anders doen vermoeden, lijkt de

Afb. 14.
Houten-Tiellandt,
opgraving 1986.
Kalkstenen altaar,
gewijd aan de god
Hercules Magusanus;
Romeins. De tekst
luidt:
HERCVLI
MAGVSAN(O)
VOLVSIVS
VETONIANVS
VOTVM SOLVIT
L(IBENS)
M(ERITO) =aan
Hercules Magusanus
heeft Volusius
Vetonianus (zijn)
gelofte ingelost
gaarne en met reden.

Afb. 15.
Houten-Tiellandt,
opgraving 1986.
Waterput, waarvan
de schacht wordt
gevormd door een
uitgeholde
boomstam; Karolin-
gisch.

kern van de vroeg-Middeleeuwse nederzetting toch (nog) niet te zijn gevonden. Erven, huisplaatsen of plattegronden van gebouwen kunnen namelijk nog steeds niet met zekerheid worden aangewezen. Een mogelijke uitzondering vormt de dubbele rij diepe kuilen in put 32. Deze kuilen (paalkuilen?) markeren waarschijnlijk de plaats van een huis uit het einde van de 7e eeuw. De waterputten, waarvan er nu zeker 15 in de Vroege Middeleeuwen gedateerd kunnen worden (afb. 15), en de afvalkuilen bevatten behalve aardewerk en andere gebruiksvoorwerpen ook veel interessant botanisch en zoologisch materiaal. Bij het doorzeven van de grondmonsters voor het botanisch onderzoek () bleken namelijk ook visresten en ander klein botmateriaal aanwezig te zijn ().

Late Middeleeuwen Tussen de beide Tiellandtwegen kunnen twee Middeleeuwse verkavelingsrichtingen worden onderscheiden, die beide voor de nodige versterking van de bewoningssporen hebben gezorgd. De oostelijke, hoog gelegen, helft van Tiellandt werd waarschijnlijk voor de 12e eeuw al verkaveld. De richting van de kavelsloten is NNW-ZZO. In het midden van het terrein zijn de kavelsloten door meerdere parallelle dwarsgreppels met elkaar verbonden. In put 27 kan met enige moeite een ongeveer 15 m. lang gebouw herkend worden dat een zelfde orientatie heeft als het kavelsysteem. Het met dit gebouw geassocieerde aardewerk stamt uit de 12e of 13e eeuw. De kavelsloten in de laag gelegen westelijke helft van het terrein hebben een NO-ZW gerichte orientatie. De kavels zijn hier veel smaller. Het materiaal uit deze sloten is van veel jongere datum (14e-17e eeuw). De scheiding tussen beide verkavelingen wordt gevormd door een brede NO-ZW verlopende sloot. Uit archieffgegevens uit de 15e, 16e en 17e eeuw blijkt dat voor beide helften van Tiellandt steeds verschillende eigendomsrechten hebben gegolden (....)

Aan het slot van dit verslag willen we een woord van dank richten tot de leden van de archeologische werkgroep van de Historische Kring "Tussen Rijn en Lek", die het afgelopen jaar met zoveel enthousiasme menig vrij uurtje aan het onderzoek in Tiellandt hebben opgeofferd."

1987

"Opgraving in het uitbreidingsplan Tiellandt (putten 49-68) (....)

W.A. van Es, J. van der Roest, L.I. Kooistra, W.A.M. Hessing (ZWO), A.G. Jong
 18 maart - 13 november

In dit derde en tevens laatste jaar van de opgravingen op dit terrein, werden de activiteiten geconcentreerd op het gedeelte ingeklemd tussen de Tiellandtweg-Zuid en de geluidswal, en op het gedeelte ten oosten van de werkputten uit de voorgaande jaren (....) De volgende periodes waren in de opgraving vertegenwoordigd.

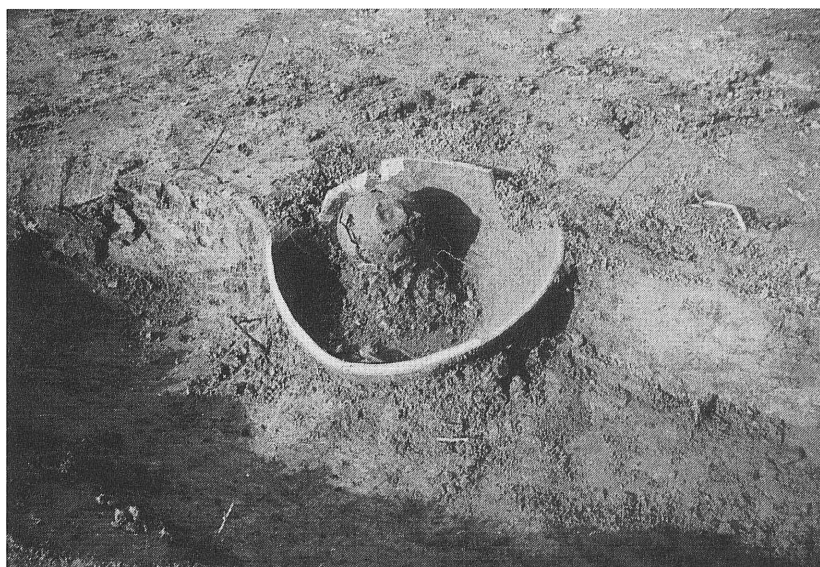
Midden-Late IJzertijd In het meest westelijke gedeelte van de werkputten ten zuiden van de Tiellandtweg-Zuid werden de reeds uit de vorige jaren bekende en in de IJzertijd gedateerde palenzwermen opnieuw aangetroffen; ook nu was hierin geen structuur te onderscheiden. Wel werd de westelijke insnijding van een dichtgeslibde waterloop uit deze periode aangetroffen. Tevens werden op diverse niveaus in de opvulling van de bedding zeer verweerde scherven van IJzertijd(?) aardewerk waargenomen, die door de meanderende stroom verspoeld zijn geraakt (....)

Romeinse Tijd Uit deze fase van de bewoningsgeschiedenis van het terrein werden eveneens geen duidelijke grotere structuren aangetroffen. In een werkput werden in een vijftal grote, op een rij liggende (afval?)kuilen zeer veel fragmenten van Romeins gladwandig aardewerk aangetroffen. Het merkwaardige was dat het hier bijna uitsluitend de halsgedeelten van kruiken en kruikamforen betrof. Tot de bijzondere vondsten behoorde een waterput die gemaakt was van twee op elkaar geplaatste tonnen; alleen de onderste, een meer dan manshoog wijnvat, was grotendeels bewaard gebleven. Op de buiten- en op de binnenzijde van het vat bevonden zich inscripties, de eerste waarschijnlijk aangebracht door de wijnhandelaar, de laatste door de kuiper. De inscripties zijn nog niet ontcijferd. De onderste ton bestond uit 18 duigen, die ca. 2 m. lang geweest moeten zijn en die over een lengte van ca. 1,5 m. bewaard gebleven waren. Zij werden door middel van drie maal drie hoepels van hazelaarstakken (*Corylus avellana*) bijeengehouden; de uiteinden van de hoepels waren met touw omwonden. 15 duigen waren van zilverspar (*Abies alba*) en 3 van larix (*Larix/Picea alba*), beide houtsoorten die in Romeins Nederland niet voorkwamen. De inhoud van deze waterput is op een fijne zeef doorgezeefd. Dit leverde onder meer (klein) botmateriaal en visresten op. Verder bevatte de put enig inheems-Romeins en vooral veel Romeins aardewerk, waaronder terra sigillata. Behalve dat zijn gevonden: een paar (kinder-)sandalen en een losse sandaal, de ijzeren hoepels en hengsels van een emmertje, glasfragmenten, dakpannen en mortel.

Op de vulling van de geul, die waarschijnlijk in de IJzertijd begon dicht te slibben, komen, naar het zich laat aanzien, geen sporen uit de Romeinse tijd voor. Ten oosten daarvan vindt men deze weer wel, maar hier lagen zij verspreid en vertoonden zij geen samenhang. In het oostelijk deel van de opgraving werden onder andere een inheems-Romeinse waterput en mogelijk een gedeelte van een inheems-Romeins huis gevonden. Verder werd in een van de meest oostelijke werkputten een Romeins graf aangetroffen (afb. 16). Het bevatte een Ahrensburg-kom (kom van terra nigra-achtig aardewerk) met daarin de crematie en als bijgift een beker van terra sigillata. Twee losse complete ruwwandige potjes, elk met een oor, zijn mogelijk bijgiften geweest bij verdwenen crematies. Van grafstructuren was in geen van de besproken gevallen (meer) sprake.

Vroege Middeleeuwen De sporen ten zuiden van de Tiellandtweg-Zuid lagen, zoals te verwachten was, in het verlengde van die uit de voorgaande jaren ten noorden van de weg. Hun aantal was echter geringer en ook waren de vondsten bezuiden de weg over het geheel genomen minder rijk dan aan de noordzijde van de weg. (....) Karolingische vondsten en sporen waren zelfs opvallend gering in aantal. Dit zou er op kunnen wijzen dat wij ons ten zuiden van de weg niet ver meer van de rand van de Merovingisch-Karolingische nederzetting bevinden. De interpretatie van de grondsporen is hier echter niet eenvoudig, onder meer omdat de werkputten in dit gedeelte van de opgraving kort waren. In het oostelijk gedeelte van het in dit jaar opgegraven terrein kwamen bijna

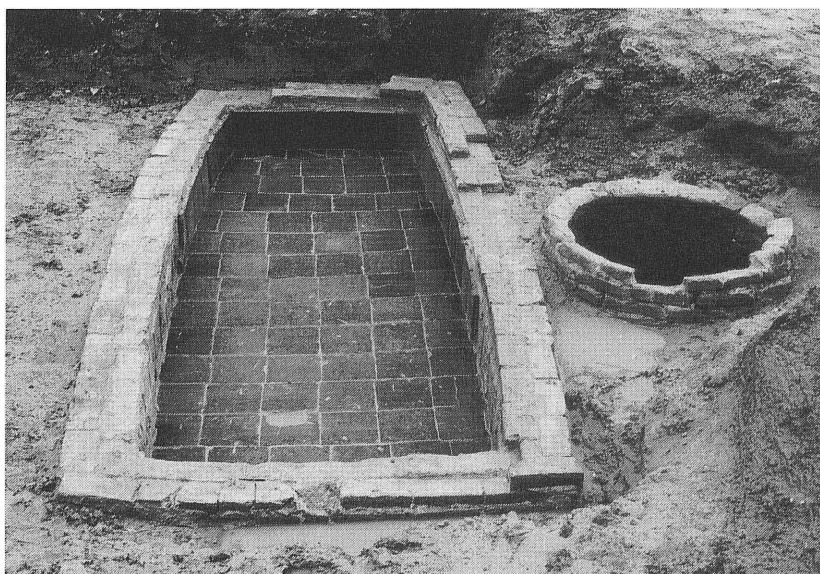
Afb. 16.
Houten-Tiellandt,
opgraving 1987.
Crematie-graf;
Romeins.

geen Vroeg-Middeleeuwse sporen te voorschijn. Een centrum van bewoning uit deze periode heeft hier zeker niet gelegen. Kennelijk heeft de Vroeg-Middeleeuwse nederzetting zich niet ononderbroken in de richting van de dorpskern van Houten voortgezet.

Late Middeleeuwen In het oostelijk terreingedeelte overheersen Laat-Middeleeuwse kavelsloten met een NNW-ZZO orientatie. Zij sluiten aan op de sloten die vorig jaar zijn opgegraven.

Ingeklemd tussen twee van deze Laat-Middeleeuwse greppels zijn drie grote ronde structuren gevonden, die aan kringgreppels doen denken. Hun diameter bedraagt 10 m. en zij liggen aaneengesloten op een rij. Hun datering is niet duidelijk: zouden het Romeinse grafmonumenten kunnen zijn? Op het

Afb. 17.
Houten-Tiellandt,
opgraving 1987.
Waterkelder en
waterput, behorend
bij het huis Zorgvliet.

oostelijk deel van het terrein is verder een deel van een waarschijnlijk Laat-Middeleeuwse huisplattegrond opgegraven.

Nieuwe Tijd Zoals vorig jaar uit boringen bleek, moesten zich in het oostelijk deel van het opgravingsgebied ten zuiden van de Tiellandweg-Zuid nog de muurresten van de 17e-18e-eeuwse hofstede 'Zorgvliet' bevinden. Hoewel de boerderij uit historische bronnen bekend was, werd zij toch op de gebruikelijke wijze opgegraven, daar de exacte locatie van het gebouw niet bekend was en er bovendien geen afbeeldingen van bestonden. Dit laatste is vreemd, daar 'Zorgvliet' zowel voor het terrein Tiellandt als voor het dorp Houten een zeer belangrijk en bepalend gebouw moet zijn geweest. Wat werd aangetroffen, waren vaak zeer massieve fundamenteën van een uitgebreide hofstede met veel water- (afb. 17) en beerputten en een ruim aangelegde tuin, en verder met stadse trekjes zoals een wijn- en bierkelder. De moesbedden in de tuin (historische bronnen spreken van een Franse tuin) waren over de breedte van minstens vier werkputten te vervolgen. Oudere sporen kwamen hieronder uit de zavelige ondergrond niet vandaan. Half onder de gemetselde fundamenteën van het gebouw werden echter wel sporen van mogelijk houten, Laat-Middeleeuwse voorgangers van de steenbouw aangetroffen. Een 17e-eeuwse steenbouwfase lijkt te zijn afgebrand. Dat de eigenaar van de hofstede een vooraanstaand man was, blijkt behalve uit de schriftelijke bronnen (er waren vertrekken met marmer op de vloer en leerbehang aan de muur) uit de vondsten: tussen de muurresten werden naast enorm veel 17e- en 18e-eeuws aardewerk opvallend veel drinkglazen en zeer grote hoeveelheden wijnflessen aangetroffen. Deze wijnvoorraad die in de eigen wijn- en bierkelder van het huis moet hebben gelegen, zou in de betere kringen in de stad niet misstaan hebben. Op typologische gronden dateren de flessen vermoedelijk vooral van voor het midden van de 18e eeuw. Bekend is dat de hofstede in 1813 na een periode van verval afgebroken werd wat bevestigd lijkt te worden door het voorkomen van veel uitbraaksleuven ten behoeve van de steenverkoop. De determinatie en verwerking van de vondsten die met de hofstede samenhangen, waaronder onder andere voorwerpen van hout, ijzer en leer, worden verricht door de leden van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek'.

Tenslotte: (....) Dankzij een subsidie van f 25.000,- van de gemeente Houten kon de opgraving met een maand verlengd worden (....) Het onderzoek zal in 1988 niet worden voortgezet. "

Houten: Wulven 1986

"Noodonderzoek in het uitbreidingsplan Wulven (putten 1-4)

Grafveldje uit de Romeinse Tijd

W.A. van Es, W.A.M. Hessing, A.G. Jong

7-21 april

Tijdens de aanleg van een zandwininput annex zanddepot ten behoeve van de nieuwbouwwerkzaamheden in het uitbreidingsplan Wulven ten noorden van Tiellandt (zie boven) vonden enkele oplettende amateurs van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek' crematieresten en verbrande Terra Sigillatascherven. De vondsten werden direct gemeld bij de ROB-medewerkers op de opgraving in Tiellandt. Bij een onmiddellijk uitgevoerde verkenning ter plaatse bleek dat enkele direct onder de ploegvoor liggende grafkuiltjes waren weggegraven. Omdat de gemeente het voornemen had op korte termijn het hele omliggende perceel te ontgraven, eh er voldoende aanwijzingen waren om een groter grafveld te vermoeden, werd besloten direct enig nader onderzoek in te stellen. Met een graafmachine werd over een oppervlak van 1500 m², aansluitend op de afgraving, de ploegvoor verwijderd. Getracht werd om machinaal een zo goed mogelijk leesbaar vlak te maken omdat de tijd en het personeel ontbraken om de zware klei te schaven. In de nabijheid van de afgraving werden nog 6 crema-

tiegraven gevonden. De ondiepe kuiltjes bevatten alle een geringe hoeveelheid verbrand bot, houtskool en enige verbrande scherven. De scherven laten zich met moeite reconstrueren tot telkens een of enkele stuk(ken) serviesgoed per graf. Ten zuidwesten van de graven werd een vrij grote kringgreppel aangesneden, die verdween onder de geluidswal van de langs de opgraving lopende rondweg om Houten. Bij de aanleg van deze rondweg in 1983 waren door leden van de Historische Kring al enkele vondsten gedaan die aan graven deden denken. Ook de in 1978 door de ROB uitgevoerde veldkartering aan de andere kant van de huidige rondweg had een zelfde beeld opgeleverd.

Na de vondst van de zes graven werd nog een aantal zoekseleuven gemaakt in verschillende richtingen, maar nieuwe graven werden niet meer gevonden. Van verder onderzoek op de plaats van het zanddepot werd daarom afgezien. Vatten we alle gegevens uit de polder Wulven van de afgelopen jaren samen dan kunnen we concluderen dat ten zuiden van het Oud Gerechthuis van Wulven een vrij aanzienlijk inheems-Romeins grafveld heeft gelegen. Het noordoostelijke uiteinde ervan kon (in 1986) nog niet onderzocht worden, het midden is in 1983 bij de aanleg van de rondweg grotendeels vergraven, maar het zuidwestelijke uiteinde ligt op dit moment nog betrekkelijk onaangetast onder het grasland aan de andere kant van de rondweg (...)"

Kromme Rijngedied

Begin 1985 was het veldwerk voor de archeologische veldkartering in dit gebied grotendeels ten einde en werd de uitwerking van de resultaten ervan ter hand genomen (zie ook Kroniek 1980-1984, p. 19). Helaas kwam in deze periode ook een einde aan het promotieassistentenschap van CM. Blommesteijn, die zich met name met dit project bezig hield. De voltooiing van de uitwerking zal dus zeker enige tijd op zich laten wachten. De heer Blommesteijn heeft overigens wel toegezegd, dat hij in ieder geval de catalogus van de vondsten uit het Kromme Rijngebied nog gereed zal maken.

Leusden

Het grootschalige onderzoek onder leiding van de provinciaal archeoloog in het wegcunet van Rijksweg A28 (zie Kroniek 1980-1984, pp. 19-33) liep op 29 maart 1985 ten einde. In deze laatste maanden konden nog belangrijke aanvullende gegevens worden verzameld over de Romeinse bewoningsfase op het terrein. Deze zullen op een later tijdstip worden gepubliceerd.

Wijk hij Duurstede

Inleiding.

Naast de grootschalige opgravingen te Houten-Tielland (zie boven) vond gedurende de gehele verslagperiode ook nog onderzoek plaats in en om Wijk bij Duurstede, met name op het terrein De Horden (zie ook Kroniek 1980-1984, p. 34-46). Evenmin als bij Houten-Tielland was de provinciaal archeoloog rechtstreeks bij dit laatste onderzoek betrokken. Daarom wordt ook in dit geval, zoals dat ook is geschied in de Kroniek 1980-1984, zo veel mogelijk letterlijk geciteerd uit de artikelen van de direct betrokkenen in de Jaarverslagen ROB 1985-1987.

Wijk bij Duurstede: Dorestad en Wijk 1986-1987

1986

"Kokkestraatje (put 748): Dorestad en Wijk
W.A. van Es, W.A.M. Hessing, R.E. Lutter
6-17 januari

Voorafgaande aan het bouwrijp maken van een juist binnen de stadsgracht, nabij de Veldpoortbrug, gelegen perceeltje kreeg de ROB van de gemeente Wijk de gelegenheid enig onderzoek te verrichten (...)

Omdat algemeen wordt aangenomen dat het westelijke deel van de huidige stadsgracht (Singel) tenminste voor een deel is gelegen in de restbedding (van een oude Rijnloop), viel te verwachten dat onder het dicht aan de gracht gelegen perceel aan het Kokkestraatje iets van deze bedding kon worden teruggevonden. Helaas was dit niet het geval. Wel kon uit het verloop van de neergelegde riviersedimenten worden opgemaakt dat niet al te ver naar het westen (in de richting van de gracht!) een natuurlijke bedding moet hebben gelegen. De ondergrond van het perceeltje was tot op vrij grote diepte verstoord door subrecente vergravingen. Middeleeuwse funderingen werden niet aangetroffen. Ook de stadsmuur werd niet aangesneden. Aan de onderkant van het verstoorde niveau waren enkele 13e- of 14e-eeuwse greppeltjes te zien. Op de overgang naar de ongeroerde grond werden ook enkele Karolingische scherven aangetroffen. Het valt echter niet met zekerheid te zeggen of deze scherven in een primaire of secundaire (verspoelde) context lagen."

1987

"Opgraving Dorestad (put 753)
W.A. van Es, J. van der Roest, L.L. Kooistra, A.G. Jong
12 oktober - 18 december (met onderbrekingen)

Door afbraak van drie woninkjes kwam aan het begin van de Hoogstraat, dus net buiten de stadssingel, een terreintje vrij van ca. 30 x 30 m. Daar aan het zuiden van de Hoogstraat nog niet eerder opgravingen hadden plaatsgevonden werd de door de gemeente geboden gelegenheid aangegrepen om dit terreintje, al was het beperkt van omvang, te onderzoeken. Spoedig bleek dat de noordwijk van Dorestad zich tot hier toe uitstreckte. Het opgravingsterrein maakt deel uit van de intensief bewoonde vicus op de linker Rijnsoever. De afstand tot de rivier is thans gering, maar in Karolingische tijd heeft de Kromme Rijn op deze plaats mogelijk wat verder naar het oosten gestroomd. De opgraving kon hiervoor echter geen uitsluitsel geven: de Karolingische bedding lag buiten, dat wil zeggen ten oosten van het opgravingsterrein, dat nog geheel tot het eigenlijke nederzettingsareaal behoort.

De bovengrond was tot op grote diepte - tot ca. 1,5 m. beneden maaiveld - gestoord, waarschijnlijk voor een belangrijk deel door de 1ge-eeuwse beendergraverijen. De gevonden nederzettingssporen bestonden vooral uit rijen kuilen met donkere vulling, zoals die ook elders in de zone tussen Hoogstraat en Cothense weg en verder op De Heul zijn aangetroffen. Deze kuilen worden opgevat als afvalkuilen die rondom de huizen gegraven zijn. Het is niet zeker dat zij geheel 'ongestoord' zijn: in vele gevallen ziet het er naar uit dat zij bij de beendergraverijen gedeeltelijk vergraven zijn (...)

(Aan het eind van 1987) was nog niet de helft van het terreintje opgegraven en waren nog slechts enkele kuilen volledig afgewerkt. Een totaal-overzicht van de vondsten is dan ook nog niet beschikbaar. Bij het doorspitten kwamen naast veel Dorestad-aardewerk en groot botmateriaal opvallend veel weefgewichten van gebakken klei te voorschijn, soms zelfs wel acht in een kuil, wat op fabricage van geweven stoffen ter plaatse kan wijzen. (...)"

Wijk bij Duurstede: De Horden 1985-1987

(voor de campagnes 1980- 1984 zie Kroniek 1980-84)

1985

"Opgraving de Horden (putten 660,662,664,668,682,684,694): Nederzettingen en grafvelden uit de Bronstijd, de IJzertijd en de Romeinse Tijd
W.A. van Es, W.J.H. Verwers, W.A.M. Hessing, A.G. Jong, W. Snijders
15 maart - 24 juni

(....) Verdeeld over de drie hoofdperioden van bewoning kunnen de resultaten als volgt worden samengevat:

Bronstijd Wederom konden de paalgaten van de staanderjukken van een tweetal, 25 m.lange, boerderijen worden ingemeten. Het totaal aantal bronstijd-huizen komt hiermee op 8 (misschien zelfs 9). Op grond van de geringe onderlinge afstand tussen de staanderjukken van de beide huizen is het onwaarschijnlijk dat beide huizen gelijktijdig bestaan hebben. De huizen lijken elkaar eerder opgevolgd te hebben. Het voorgaande jaar was ook al eens een dergelijke cluster van paalgaten van twee opeenvolgende huizen onderzocht. Vondsten van aardewerk en vuursteen in de omgeving van de huizen blijven vrij schaars. (....)

Vroege IJzertijd Aan het slot van de campagne van dit jaar werden twee huisplattegronden uit de Vroege IJzertijd ontdekt. De afmetingen van de beide huizen verschillen nogal, maar de bouwstijl is vrijwel identiek. Het kleine huis meet 15 x 5,5 m., het grote huis is langer dan 20 m. en is 7,5 m. breed. Een deel van dit huis zal in 1986 nog onderzocht moeten worden. Beide huizen zijn drieschepig, hebben een wand van dichtbij elkaar staande zware palen, en tenminste twee tegenoverliggende ingangen in de lange wand. De oriëntatie van de huizen is noordwest-zuidoost, waarbij het noordwestelijke deel als woonruimte fungeerde. Deze huisplattegronden zijn goed vergelijkbaar met de plattegronden die in 1981 op een ander gedeelte van De Horden zijn opgegraven (Archeologische kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1980-1984, p. 39). Deze huizen hadden toen, op grond van enkele in de nabijheid gevonden scherven, voorlopig een Vroege of Midden-IJzertijd datering gekregen. De dit jaar ontdekte woonplaats leverde weliswaar wat meer aardewerk op, maar het materiaal is dermate fragmentarisch dat het na berging nauwelijks tot herkenbare vormen is te reconstrueren. Onder de wel reconstrueerbare bevinden zich tenminste 2 Harpstedtpotten en een dubbelconische vorm met een geglad oppervlak (....) Deze vormen, het baksel en de verschralling van het aardewerk stemmen overeen met het aardewerk uit het urnenveld op het middendeel van De Horden (Archeologische Kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1980-1984, pp. 41 en 42-43). We mogen er dan ook nu wel vanuit gaan dat we op twee plaatsen de woningen van degenen die in het urnenveld begraven liggen hebben teruggevonden.

De Romeinse Tijd Van het inheems-Romeinse grafveld dat gehoord heeft bij de, tussen 1977 en 1984 vrijwel compleet opgegraven, nederzetting op De Horden werden dit jaar een zevental, door greppels omgeven, grafmonumenten onderzocht. Hierbinnen en buiten werden de resten aangetroffen van tien crematiegraven. Alle bijzettingen liggen vrijwel op, of vlak onder, het toenmalige oppervlak. Bijgiften zijn, net als bij de in 1984 onderzochte graven, schaars en meestal verbrand. De westelijke, zuidelijke en waarschijnlijk ook noordelijke begrenzing van het grafveld lijken nu wel definitief vast te staan. Hoever het grafveld in oostelijke richting nog doorloopt kon ook dit jaar nog niet worden vastgesteld (....)

1986

Opgraving de Horden (putten 663,666,667,669-672,680,681,683,687,696, 701, 749-751) (....)

(....) Er werd gegraven op drie, op korte afstand van elkaar gelegen locaties. Allereerst werd het inheems-Romeinse grafveld, behorend bij de gelijktijdige nederzetting op het centrale deel van de Horden, verder onderzocht (....) Nog eens tien grote rechthoekige en ronde grafmonumenten konden, in aansluiting op de graven uit 1984 en 1985, worden onderzocht. Tussen de monumenten lagen ook weer diverse niet omgreppelde grafkuilen. Het grootste deel van het grafveld lijkt nu wel te zijn opgegraven, alleen de noordoostelijke begrenzing valt nog niet met zekerheid vast te stellen. De (in Archeologische kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1980-1984, p. 45) geopperde mogelijke verbinding met het in de jaren 70 onderzochte Romeinse grafveldje binnen de Dorestad-opgraving, kan daarom nog steeds niet worden uitgesloten. Om snel meer zekerheid omtrent het aaneensluiten van beide grafvelden te verkrijgen, werd besloten om, vanaf de zuidelijke begrenzing van dit laatste grafveld, een aantal onderzoeksputten aan te leggen in de richting van het grafveld op de Horden (putten 701, 749-751). Ook in een van deze putten werd een groot rechthoekig monument aangesneden. Een ernaast liggende grafkuil kon, op grond van een meebegraven fibula, in de eerste helft van de eerste eeuw na Chr. gedateerd worden. Beide graven lijken met een drietal in de jaren 70 onderzochte ronde monumenten, voorlopig de zuidelijke begrenzing van het grafveldje uit de Dorestad-opgraving te vormen. De afstand van deze graven tot de graven op De Horden bedraagt nu nog ongeveer 100 m. Een gedeelte van het tussenliggende gebied is dit jaar ook onderzocht maar hier werden geen graven meer gevonden (...) We hopen dat 1987 de oplossing voor deze kwestie brengt. Behalve de graven en grafmonumenten gaven de beide locaties ook de mogelijkheid het Romeinse verkavelingssysteem verder te vervolgen. Verder ontbraken dit jaar ook de prehistorische vondsten niet. Een vorig jaar aangesneden Vroege IJzertijdhuis kon worden gecompleteerd en in het uiterste noordoosten (put 749) werd een Bronstijdhuis aangesneden. Nog een Bronstijdhuis werd gevonden op de derde locatie waar dit jaar werd gegraven (put 687). Deze werkput ligt in de zuidoosthoek van de opgraving. Bij het destijds uitgevoerde proefputjes-onderzoek (Archeologische kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1980-1984, p. 44) waren hier Midden-Neolithische vondsten gedaan, de oudste vondsten tot nu toe op De Horden. Om wat meer inzicht te krijgen in de eventuele context van deze vondsten mocht een wat uitgebreider onderzoek ter plaatse eigenlijk niet ontbreken. Begonnen werd met het opgraven van de jongere afzettingen boven het eventuele Neolithische niveau. Hierbij kwam onder andere het genoemde Bronstijdhuis te voorschijn (....) Behalve het Bronstijdhuis lagen in put 687 ook nog enkele crematiegraven, die waarschijnlijk horen bij het 50 m. naar het westen gelegen Vroege IJzertijdurnenveld. Aan het einde van het jaar moest het onderzoek in put 687 wegens de te hoge grondwaterstand worden gestaakt zonder dat het Neolithische niveau was bereikt (....)"

1987

"Opgraving de Horden (putten 687,697,702-704,720,721) (....)

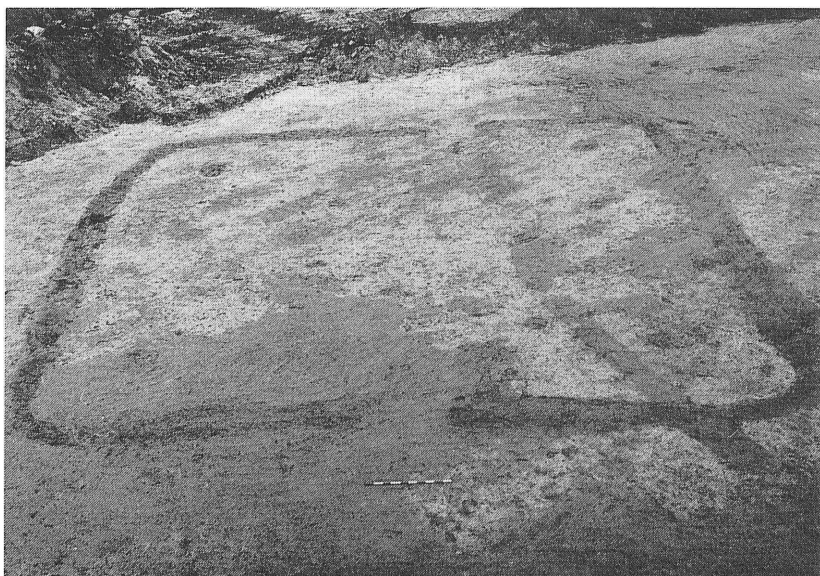
W.A. van Es, W.J.H. Verwers, W.J. van Tent, W.A.M. Hessing (ZWO),
R.F. Lutter,
6 januari - 1 juni

(....) Allereerst werd het onderzoek in put 687 voortgezet (zie boven) (....) Na het afwerken van de grondsporen die toebehoorden aan het Midden-Bronstijdhuis in deze werkput, werd het vlak nog enige malen verdiept. Alle niveaus onder de Bronstijdhorizon bestonden echter uit afzettingen van afwisselend grind, grof zand en zandige klei, die door een actieve rivierloop moeten zijn

neergelegd. Een rustfase in deze sedimentatie, waarin eventueel bewoning kan hebben plaatsgevonden, viel niet te onderscheiden. De Midden-Neolithische vondsten die eerder in deze afzettingen zijn aangetroffen, moeten als verspoeld materiaal worden gezien, afkomstig van een al in de verre prehistorie door de rivier opgeruimde, nabijgelegen woonplaats (....)

(Een) tweede locatie waarop dit jaar gegraven werd lag in het gebied tussen het in het begin van de jaren 70 onderzochte Romeinse grafveld aan de westgrens van de Dorestad opgraving en het Romeinse grafveld op de Horden zelf (zie boven). Deze plek werd plotseling bedriegd door de aanleg van een grote vijver, een onderdeel van het toekomstige stadspark op de Horden. Mede dankzij een financiële bijdrage van de gemeente Wijk bij Duurstede kon het onderzoek alsnog plaatsvinden. Ten zuiden van een in 1986 op deze plaats onderzocht vierkant grafmonument werd een tweede monument ontdekt (afb. 18). Ook dit was een vierkante greppel, maar nu onderbroken door twee tegenover elkaar liggende ingangen. Binnen de greppel zijn op de hoeken zware palen ingegraven geweest, terwijl ook een van de ingangen door palen was gemarkeerd. De zijden van het vierkant waren 11 m. lang. Net als bij veel andere grafmonumenten op de Horden ontbrak ook hier de centrale bijzetting. Binnen en direct buiten de greppel van het monument lag wel een drietal nabijzettingen. Het bijbehorende aardewerk doet vermoeden dat deze graven uit het einde van de IJzertijd of het begin van de Romeinse tijd stammen. Verder kwamen er in het gebied tussen de beide grafvelden, voor zover het onderzocht kon worden, geen begravingen meer voor. Aangezien de begravingen rond de vierkante monumenten uit een oudere periode stammen dan de overige graven in de beide grafvelden, begint het er op te lijken dat er in de directe omgeving van de Horden aan het eind van de 2e en het begin van de 3e eeuw twee aparte grafveldjes tegelijkertijd hebben bestaan. Welke de relatie is geweest tussen deze beide grafvelden (en de overige begravingen op de Horden) en de nederzetting zal onderzocht worden in het kader van een ruimer opgezet grafveldenonderzoek (een door ZWO gefinancierd onderzoek door W.A.M. Hessing).

Deels onder en deels naast het vierkante grafmonument kwam ook nog een huisplattegrond uit de Midden-Bronstijd te voorschijn. Het totale aantal huisplattegronden uit deze periode is hiermee gekomen op 12. Voor het eerst

Afb. 18.
Wijk bij Duurstede-
De Horden,
opgraving 1987. Rest
van vierkant grafmo-
nument;
waarschijnlijk late
IJzertijdbegin
Romeinse tijd.

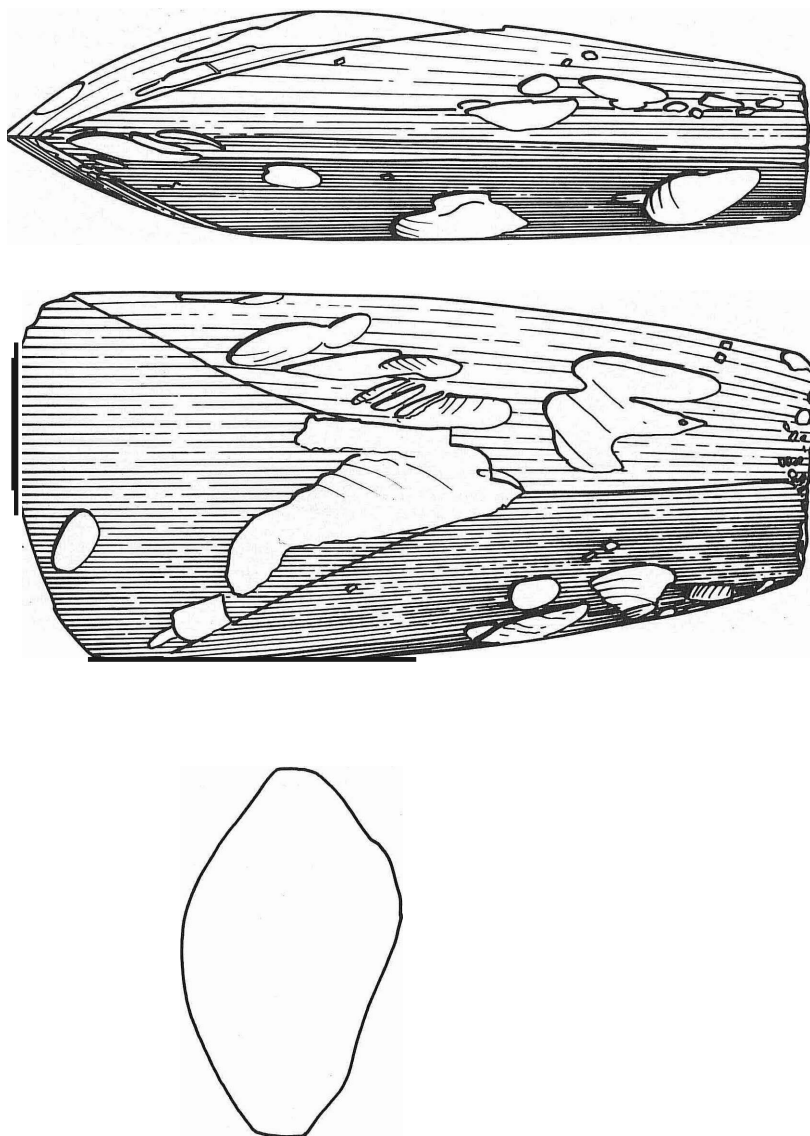
*Afb. 19.
Wijk bij Duurstede-
DeHorden,
opgraving 1987.
Plattegrond van
houten huis,
omgeven door een
drainage-greppel;
Bronstijd.*

was op de Horden de plattegrond vrijwel geheel omgeven door een drainage-greppel (afb. 19) (....) Onderbrekingen in (deze) greppel (duiden) op een ingang in een van de korte zijden (die van het stalgedeelte?), en een ingang in een van de lange zijden (bij het woongedeelte?) (....) Het resultaat van (....) onderzoek van (....) monsters uit de greppel was teleurstellend: slechts twee bevatten enkele korrels gerst (*Hodeum* sp.).

Eind mei konden de opgravingen op de Horden na 11 achtereenvolgende campagnes definitief (?) worden afgesloten. In deze periode is een aaneengesloten gebied van bijna 14 ha. geheel onderzocht (....)"

IV. Verkenningen en waarnemingen; publikaties

In dit hoofdstuk worden de kleinere onderzoeken behandeld, en wel in alfabetische volgorde naar gemeente of streek. Wanneer binnen een gemeente over meerdere zaken wordt gerapporteerd, geschiedt dit zo veel mogelijk in volgorde van archeologische periode. Archeologische publikaties worden altijd geheel aan het einde van de paragraaf over de betreffende gemeente of streek vermeld.

Afb. 20.
Baarn-Zinkenpoel.
Vuurstenen bijl;
midden- of laat-
Neolithicum. Schaal
1:4.

Baarn

In juni 1987 werd door W. Zondag, te Baarn, een 17 cm. lange vuurstenen bijl (afb. 20) gevonden op het stort bij een bouwput op het industrieterrein Zinkenpoel. Hij is van het duntoppige zuidelijke type met ovale dwarsdoorsnede, te dateren in het midden- of laat-Neolithicum (melding en determinatie P. Schut, ROB).

Breukelen (met excursus over het Vechtgebied)

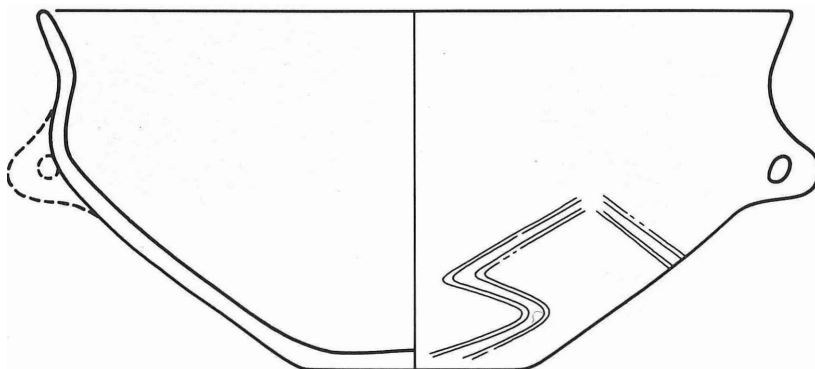
1. In september 1986 werd door P. van den Broek, van het IPL, de vondst gemeld van een groot fragment van een schaal, te dateren in de vroege IJzertijd (afb. 21). De vondst is gedaan door A. Vasbinder, student van het IPL, in een slootprofiel enkele honderden meters ten westen van Nieuwer-ter-Aa. Het fragment is aan de provinciaal archeoloog overgedragen.

Het aantal bekende IJzertijdvindplaatsen in het stroomgebied van de Vecht is hierdoor met één vermeerderd. Voor verdere uitbreiding zorgt de boomstamkano, die in 1987 bij Nigtevecht werd ontdekt, en die eveneens in deze kroniek wordt besproken (zie beneden, p. 37). De bekende vindplaatsen zijn nu de volgende:

- Weesp/Aetveldse Polder, 1966: sporen en aardewerk,
- Baambrugge (gem. Abcoude), 1969/70: sporen en aardewerk,
- Abcoude/Kerkstraat, 1972: aardewerk,
- Nieuwer-ter-Aa (gem. Breukelen), 1986: aardewerk,
- Nigtevecht/Klein Muiden, 1987: boomstamkano en aardewerk, (gegevens deels ontleend aan R. de Zwarte, Sporen van prehistorische bewoning in de Vechtstreek, in: Westerheem XXXI, 1982,90-100).

Geleidelijk wordt duidelijk, dat de Vecht-stroomgordel in de IJzertijd een misschien niet zeer intensieve, maar ook weer niet onbetekenende bewoning heeft gekend. Wij moeten ons daarbij waarschijnlijk kleine nederzettingen voorstellen, gelegen op de smalle, merendeels kleiige oeverwallen van de verschillende Vechtarmen. Het water zal in dit natte gebied een belangrijke rol in het leven van de bewoners hebben gespeeld, zowel voor de communicatie tussen de nederzettingen, als voor de visserij (in Baambrugge werden bij voorbeeld veel steurresten gevonden: De Zwarte o.c., 92). De vondst van de boomstamkano bij Nigtevecht past goed in dit beeld.

In de latere IJzertijd schijnt aan de nederzettingen een einde te zijn gekomen, waarschijnlijk door vernatting van het gebied (De Zwarte o.c., 96-97 en 99). Of er in de daarop volgende periode - de Romeinse tijd - opnieuw sprake is van bewoning kan archeologisch moeilijk worden vastgesteld. Er worden van tijd

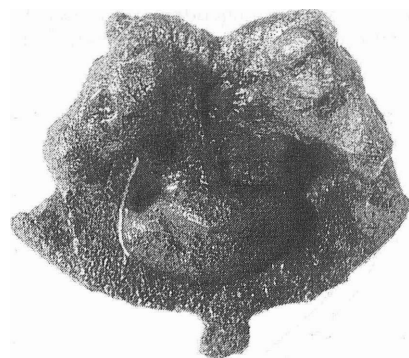
Afb. 21.
Breukelen-Nieuwer-
ter-Aa. Aarden
schaal; vroege
IJzertijd. Schaal 1:4.

tot tijd wel aardewerkscherven uit de Romeinse tijd in de Vechtstreek aangetroffen, maar het gaat daarbij altijd om losse vondsten. Daarvan is niet na te gaan of ze in situ hebben gelegen, of met stadsvuil uit Utrecht zijn aangevoerd. Dit laatste geldt zeker voor de terra sigillatascherf van Loenen-Mijnden (Archeologische Kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1970-1971, in: Maandblad Oud-Utrecht 49, 1976, 59-74, 70). Daarentegen zou het groepje Romeinse scherven, dat bij de boerderij Oostwaard (gem. Maarssen) is gevonden (Qaarverslag ROB 1977, 102, Maarssen 1), wel eens in situ kunnen hebben gelegen en dus echt wijzen op bewoning ter plaatse in die periode. Er bestaan nog veel onzekerheden betreffende de bewoning van de Vechtstreek in de pre- en protohistorie. Onze kennis van eerstgenoemde periode is echter belangrijk vermeerderd door de twee interessante vondsten (Nieuwer-ter-Aa, Nigtevecht), die in deze kroniek kunnen worden gemeld.

2. Op advies van enkele leden van de Rotary Club Bilthoven werd door de provinciaal archeoloog in maart 1986 een hoog gelegen terrein in een oude Vechtbocht tussen Breukelen en Maarssen verkend. Vermoed werd namelijk, dat zich hier sporen van oude bewoning in de grond zouden bevinden. De verkenning, waarbij ook een paar boringen werden uitgevoerd, leverde echter geen enkele aanwijzing in die richting op.

Bunnik

1. Vechten. In oktober 1986 werd door A. Beukhof, te Ede, de vondst gemeld van enig Romeins aardewerk en wat resten gecremeerd bot op een perceel ten zuiden van de Marsdijk, niet ver van boerderij Slagmaat. De vondst zou zijn gedaan in 1984, na het ploegen van het betreffende perceel. Het aardewerk

Afb. 22.
Bunnik-Vechten.
Bronzen buste van de
godin Minerva
(links), bronzen
beslagstuk met twee
paardekoppen
(rechts); beide
Romeins.

bestaat uit twee kruikjes, te dateren in de tweede helft 2e eeuw/eerste helft 3e eeuw n.Chr., en twee deksels, niet nader te dateren. De aanwezigheid van gaaf aardewerk en van crematie-resten zou erop kunnen wijzen, dat zich hier een Romeins grafveld bevindt, waarschijnlijk behorend bij het nabij gelegen Limesfort Fectio.

In 1987 ontving de provinciaal archeoloog van verscheidene amateur-archeologen oppervlaktevondsten ter determinatie, die op of rondom het terrein van het castellum waren gedaan. Het gaat daarbij met name om de heren Eringaard, uit Zwijndrecht, De Gooijer, uit Bilthoven, en Schellingerhout, destijds uit Swifterbant. Vermeldenswaard zijn een kleine bronzen buste van de godin Minerva (afb. 22, links), een bronzen beslagstuk met twee paardekoppen (afb. 22, rechts), een bronzen figuurtje van een beer (Romeins?; afb. 23) en een bodemscherf van vroege terra sigillata met het stempel van de pottenbakker Ateius.

Op 20 maart 1986 hield de provinciaal archeoloog een lezing te Zeist, waarin onder meer vondsten uit de opgraving Vechten 1970 werden behandeld. Na deze lezing deed een van de toehoorders, mevrouw Castelein-Kartoboosono, een interessante suggestie met betrekking tot de werkelijke functie van het z.g. Vechtense schaakstuk (voor een afbeelding zie b.v. de provinciale kroniek 1970-71, Afb. 6). Op grond van een haar bekende parallel uit west-Java vroeg zij zich af, of het 'schaakstuk' niet een onderdeel van een muziekinstrument kon zijn. De sleuf in de kop zou dan hebben gediend voor de geleiding van een snaar. De provinciaal archeoloog weet nog niet, of dit inderdaad mogelijk is, maar de suggestie is in ieder geval wel een aanwijzing voor een geheel andere onderzoeksrichting.

2. In oktober 1986 meldde A. Beukhof, destijds correspondent van de ROB te Ede, dat hij twee vindplaatsen van nederzettingsmateriaal uit de IJzertijd/Romeinse tijd had ontdekt. De eerste ligt ongeveer tegenover de splitsing van de Achterdijk en de Rijsbruggerweg. De vondsten omvatten hier een fragment van een z.g. LaTene-armband, een slijpsteen, een hoefijzer en aardewerk, zowel inheems als Romeinse import.

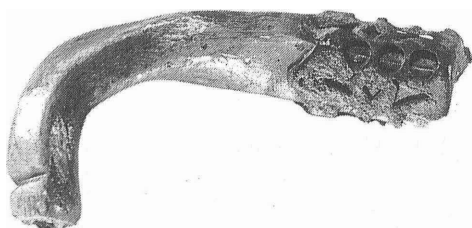
Vermeldenswaard is verder nog een merkwaardig benen voorwerp; het is een rechthoekig omgebogen en getordeerd benen staafje, aan een zijde afgebroken, aan de andere zijde voorzien van bronsbeslag (Afb. 24). Functie en datering van het voorwerp zijn onduidelijk.

De tweede vindplaats ligt op de rechter oever van de Kromme Rijn, ter hoogte van het Vagantenpad. Op deze plek vond de heer Beukhof enkele fragmenten van LaTene-armbanden en veel aardewerkscherven, in dit geval echter alleen van inheems materiaal.

3. Odijk. A. Beukhof meldde in 1986 eveneens vondsten, door hem gedaan in de berm-sloot van de nieuwe rondweg om deze plaats, direct ten zuiden van boerderij Schoudermantel. Het gaat voornamelijk om aardewerkscherven - de meeste gedraaid, maar ook enkele handgevormd - daterend uit de periode rond

Afb. 23.
Bunnik-Vechten.
Bronzen figuurtje
van een beer;
Romeins (?).

Afb. 24.
Bunnik-Vechten.
Getordeerd benen
staafje met brons-
beslag; datering
onzeker.

700 n.Chr. Opvallend was ook het grote aantal ijzerslakken. Het lijkt vrij zeker, dat hier aan het eind van de Merovingische periode een nederzetting heeft gelegen, waarin misschien de ijzerwinning en/of -bewerking een rol heeft gespeeld.

Alle door A. Beukhof gemelde en gedane vondsten zijn in zijn bezit.

4. Odijk. In augustus 1986 werd de provinciaal archeoloog door ambtenaren van Openbare Werken Bunnik gewaarschuwd, dat op een andere plaats in het cunet van de rondweg (niet ver van boerderij Dalenoord) funderingsresten waren gevonden. Bij een verkenning op 25 augustus werden de onderste fundamente-lagen aangetroffen van twee loodrecht op elkaar staande muren: ongetwijfeld het restant van een klein gebouwtje. Vondsten werden er niet bij gedaan, dus een datering is niet mogelijk. De maten van de bakstenen, waaruit het fundament bestond, zijn 27,5x14x6 cm. De resten zijn gefotografeerd en door Openbare Werken Bunnik ingemeten.

Publikaties:

G.M.E.e. van Boekel, Moedergodinnen en Venus - Romeinse terra cotta-beeldjes in Noordwest-Europa, in: Westerheem XXXV, 1986, 14-26;

J.J.V.M. Derksen, Odysseus in Utrecht - Zwerftochten van een Homerisch thema, in: Westerheem XXXV, 1986, 5-13; deze twee publikaties behandelen onder meer vondsten uit Vechten;

e.A. Kalee, Pierenwippen, in: Westerheem XXXVI, 1987, 2-3 (over een groot fragment van een Romeinse bronzen sleutel, gevonden te Vechten).

Bunschoten-Spakenburg

Van de in de Kroniek 1980-1984 (p. 52, Bunschoten-Spakenburg 3, Afb. 44) genoemde stenen vijzel kan nu een aantal maten worden opgegeven. De hoogte is 15 em., de buitenmaten zijn bij de rand 26,5 x 27,5 cm. (rechthoekig) en bij de bodem (eveneens rechthoekig) 20,0 x 20,0 cm.

Doorn

Op 8 mei 1987 voerde de provinciaal archeoloog, samen met mevrouw Delfin - van Mourik Broekman, correspondent van de ROB te Elst (U), een verkenning uit op een bosperceel aan de Arnhemse Bovenweg. Aanleiding tot deze verkenning waren de plannen van de gemeente Doorn het terrein voor woningbouw te bestemmen, de reden vage berichten over grafheuvels, die hier zouden liggen. Inderdaad werden min of meer ronde verhevenheden waargenomen, die - beschadige - grafheuvels zouden kunnen zijn. Op één plaats werden ook een paar schilfertjes verbrand bot gevonden, mogelijk afkomstig van een verstoorde crematie-begraving. Duidelijkheid over het al dan niet aanwezig zijn van prehistorische resten heeft de verkenning echter niet geschapen. Verder onderzoek is dan ook noodzakelijk.

Driebergen

In juni 1987 meldde A. Beukhof, te Bunnik, dat hij een maand tevoren scherf-materiaal had gevonden in zand, uitgegraven uit een gat voor een benzinetank aan de Rijksweg, even ten zuidoosten van de kern van Driebergen. Het gaat om twee randscherven en een aantal wandscherven, waarvan twee versierd (een met nagelindrukken en een met gladgestreken zones), alle van handge-vormd aardewerk. Het maakt de indruk te behoren tot het z.g. 'Uslarien' (het door Von Uslar, Westgermanische Bodenfunde, 1938, beschreven aardewerk).

Daarmee zou een datering vanaf de tweede helft van de 2e eeuw tot in de 4e eeuw n.Chr. gegeven zijn.

In het uitgegraven zand vond de heer Beukhof verder fragmenten van een (of twee?) boomstamput(ten) en mogelijk van een houten wiel (dat de bodem van (een van) de put(ten) kan hebben gevormd). De datering van deze put(ten) is onduidelijk, maar ze kunnen zeker thuis horen in de door het boven genoemde aardewerk aangeduide periode.

Over de betekenis van het 'Uslarien'-aardewerk zie beneden, p. 41 (Rhenen 6).

Harmelen

Op 28 mei 1985 voerde de provinciaal archeoloog, samen met E. Graafstal, De Meern, een verkenning uit in enkele bouwputten van het bouwplan 'De Tiendhof'. Dit bouwplan ligt ten noordwesten van de in de Kroniek 1980-1984 (p. 53, Afb. 46) genoemde Karolingische vindplaats en niet ver er vandaan. In een profiel in de zuidoosthoek van het bouwterrein werd, tussen 0,6 en 1,8 m. beneden het maaiveld, een zwaar kleipakket aangetroffen. Op twee niveaus was dit pakket enigszins verontreinigd met nederzettingsafval; uit het bovenste daarvan kwam een scherf van het zogenaamde Badorf-aardewerk uit de Karolingische tijd. Onder het pakket bevond zich een zeer grove zandige afzetting.

Het is waarschijnlijk, dat wij in het boven genoemde profiel nog net een stukje te zien hebben gekregen van het opgevulde zijriviertje van de Bijleveldse stroom, dat in de Kroniek 1980-84, 53, wordt vermeld. Op de rest van het bouwterrein werden nauwelijks sporen waargenomen, of vondsten gedaan.

Houten

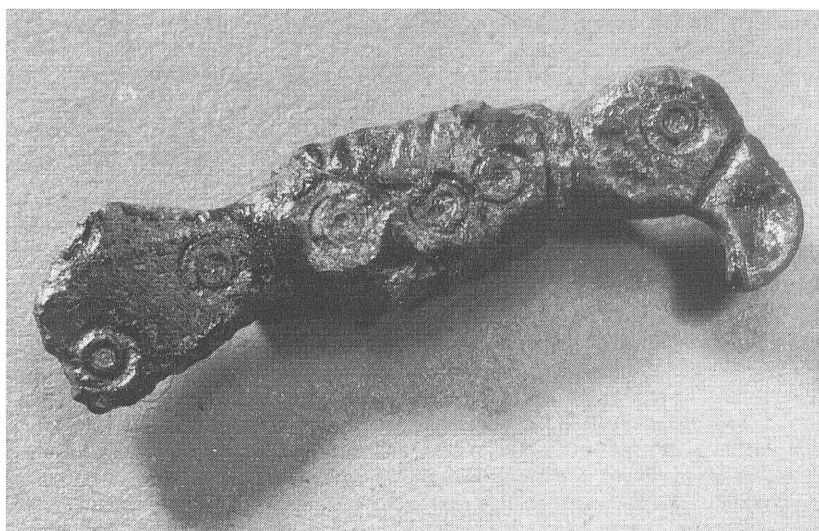
1. In het vroege voorjaar van 1986 werd een fijnmazige verkenning uitgevoerd op een terrein, gelegen ten oosten van het Goyse Dorp, tussen Beusichemseweg en Groenedijkje. Deze verkenning stond onder leiding van e.M. Blommesteijn, promotie-assistent bij de ROB. Doel was kennis te vergaren over de archeologische gesteldheid van het terrein, aanleiding de plannen van de nieuwe eigenaar er grootscheeps grondverzet te laten uitvoeren. De verkenning leverde grote aantallen vondsten op uit de IJzertijd, Romeinse tijd en de vroege (afb. 25) en late Middeleeuwen. Door luchtfotografie werd de aanwezigheid van velerlei grondsporen vastgesteld, waaronder mogelijk de plattegrond van een 'bootvormig' huis. Helaas kon door geldgebrek niet aan een opgraving van deze kennelijk zeer belangrijke site worden gedacht.

De resultaten van de verkenning zullen te zijner tijd door e.M. Blommesteijn worden opgenomen in zijn catalogus van de vondsten uit het Kromme Rijngebied (zie boven, p. 22).

2. Het noodonderzoek op een bouwterreintje op de hoek van de Loeriksestraat en de Molenweg door leden van de Historische Vereniging 'Tussen Rijn en Lek' werd in 1985 voortgezet (zie ook Kroniek 1980-1984, Houten 6, p. 56). Daarbij kwamen nog enkele sporen - onder meer een paar grote kuilen - uit de 12e/13e eeuw n.Chr. aan het licht. Van de vondsten is vermeldenswaard een gave ijzeren sleutel, die in dezelfde periode moet worden gedateerd.

3. Schalkwijk. In het kader van de ruilverkaveling in dit gebied werden grondwerken voorbereid op het terrein van het nu verdwenen Middeleeuwse kasteel Merckenburg. Om na te gaan of hierdoor geen schade zou worden toegebracht aan nog aanwezige sporen werd met de Landinrichtingsdienst overeengekomen, dat eerst boringen zouden worden gezet. Deze boringen werden door M.J.A. de Haan, medewerker van de ROB, uitgevoerd op 7 en 8 december 1987. Niet alleen bleek, dat de geplande grondwerken zonder bezwaar konden doorgaan,

Afb. 25.
Houten-Beusichem-
seweg. Bronzen vo-
gel-fibula (kleding-
speld); Merovingisch.

ook werden waardevolle gegevens verkregen over de plattegrond van het kasteelterrein. Deze bleek te bestaan uit een ongeveer vierkant kasteeleiland met zijden van ruim 30 m., met daaromheen een gracht, waarvan de omtrek ook ongeveer vierkant is, met zijden van ruim 50 m.

In het kader van de ruilverkaveling Schalkwijk werd verder door e.M. Blommesteijn, promotie-assistent bij de ROB, een uitgebreide archeologische inventarisatie van het gebied uitgevoerd.

4. 't Goy. Reeds in 1984 werd vergunning verleend voor de aanleg van een kelder in de tuin van]. Boon, te 't Goy, gelegen aan de zuidzijde van het terrein, waarop het Middeleeuwse kasteel van die naam heeft gestaan. De werkzaamheden werden echter pas in 1987 uitgevoerd. Op 15 juni van dat jaar verrichtte de provinciaal archeoloog een verkenning in de voor de kelder gegraven bouwput, waarbij met name het profiel in de zuidwand ervan werd bestudeerd. Daarin tekenden zich ophogingslagen af van minstens 1 m. dikte: waarschijnlijk een gedeelte van de wal, die om het kasteel heeft gelegen. De bouwput was niet tot op de vaste grond uitgegraven, zodat de totale dikte van de bewaard gebleven ophogingslagen niet kon worden vastgesteld.

Publikaties:

e.A. Kalee, Een solidus van Honorius, in: Westerheem XXXIV, 1985, 177-179 (over een 5e-eeuwse munt, waarschijnlijk oudtijds gevonden bij graafwerkzaamheden in 't Goy);

W.J. van Tent, Houten-Doornkade: inheems aardewerk uit de Romeinse Tijd, in: R.M. van Heeringen (red.), Voordrachten gehouden te Middelburg ter gelegenheid van het afscheid van ir.J.A. Trimpe Burger als provinciaal archeoloog van Zeeland, Amersfoort 1986 (Nederlandse archeologische rapporten 3), 33-35;

W.J. van Tent, A Native Village and its Pottery, in: Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta 25-26, 1987, 363-372;

Leersum

Onder leiding van J.W. Noordam, van de ROB, werd in oktober! november 1986 een aantal grafheuvels, gelegen tegenover revalidatiecentrum 'De Hoogstraat',

gerestaureerd. In de proefputjes in de voet van de heuvels, gegraven ten behoeve van de restauratie, werden in bijna alle gevallen duidelijke randstructuren waargenomen.

Leusden

1. Op 25 juni 1985 voerde de provinciaal archeoloog, samen met de heer Schakel, Amersfoort, een verkenning uit bij de aanleg van het golfbanen-complex aan de Appelweg. Daarbij werd enig vuursteenmateriaal aangetroffen, dat sporen van menselijke bewerking vertoont. Het is echter zo atypisch, dat een datering niet mogelijk is. Enkele merkwaardige configuraties van zwerfstenen, die op een diep niveau werden waargenomen, moeten hoogstwaarschijnlijk aan natuurlijke oorzaken worden toegeschreven.

2. In 1984 zijn door de heer Schakel vuursteenvondsten gedaan op een akker ten westen van de Heiligenberg. Hij meldde deze in 1985. De vondsten omvatten onder meer enkele krabbers en zijn te dateren in het Mesolithicum/Neolithicum.

De akker is gedeeltelijk bedekt met bagger uit de Heiligenbergerbeek; een aantal vondsten zal ongetwijfeld daaruit afkomstig zijn. Andere vondsten zijn volgens mededeling van de heer Schakel echter met grote waarschijnlijkheid min of meer in situ gedaan. Deze laatste zijn met name afkomstig van plaatsen, waar zich - nu bijna geheel verdwenen - hoogtes in de akker bevonden.

De vondsten zijn in het bezit van de vinder.

3. Op verschillende plaatsen in het tracé van Rijksweg A28 werden door de heer Schakel in de jaren 1982-85 vondsten gedaan. Ook deze werden in 1985 gemeld.

Het zijn:

- a. een vuurstenen werktuig, lengte ca. 9,7 cm., breedte ca. 4,1 cm., dikte ca. 1,7 cm., waarschijnlijk van Paleolithische ouderdom (vindplaats: ongeveer op de grens van de gemeentes Amersfoort en Leusden),
- b. 2 wandscherven van een Veluwe klokbeker, Neolithisch (vindplaats: ca. 150 m. ten noordoosten van a.),
- c. 2 vuurstenen krabbers, waarschijnlijk Neolithisch, en 1 wandscherf van bekeraardewerk, Neolithisch (vindplaats: tussen Appelweg en Doornseweg).

De vondsten zijn in het bezit van de vinder.

4. In maart 1986 meldde **leA.** Hulst, van de ROB, de vondst van een aarde-werkscherf uit de Bronstijd bij werkzaamheden aan Rijksweg A28, ter hoogte van de Kolonel van Rooyenweg. De vondst werd aan de provinciaal archeoloog ter hand gesteld.

Publikaties:

G. van Haaff, Oud-Leusden, Rekonstruktie van een 12e eeuwse boerderij, in: Tijdschrift Flehite 17, 1985, 18-19 (= ROB-overdrukken 249);

WJ van Tent, De opgravingen bij Oud-Leusden, in: Tijdschrift Flehite 17, 1985, 10-17 (= ROB-overdrukken 249);

WJ van Tent, Excavations at Leusden, in: Die Kunde, n.F. 38, 1987, 243-244.

Loenen ald Vecht

Op 4 april en 2 en 7 mei werden door de provinciaal archeoloog verkenningen uitgevoerd in een rioleringsleuf langs de rand van het beschermde kasteelterrein Cronenburg. Het resultaat ervan was negatief: fundamenten werden niet aangetroffen, wel enig los puin en wat - late - scherven.

Lopik

Publikaties:

R.J. Ooyevaar, Van wastafel tot lei, in: Westerheem XXXVI, 1987, 165-173. (over stukken leisteen met inschriften, gevonden door de Archeologische Werkgroep Zuidwest-Utrecht tijdens onderzoek op het terrein van de Middeleeuwse hofstede Te Vliet, in Lopikerkapel).

Maarssen

Bij de aanleg van een riolering over het terrein van het voormalige 'Goed ten Bosch' in 1985 werd een waterput aangetroffen. In oktober van dat jaar werd door enkele leden van de Historische Kring Maarssen ter plaatse een onderzoekje ingesteld.

De put bleek te zijn opgebouwd uit lichtrode baksteen, formaat 19x9x3,5 cm. De diameter buitenwerks bedroeg 151 cm., binnenwerks 113 cm. Daterende vondsten werden er niet in aangetroffen. Op grond van andere overwegingen komen de onderzoekers tot een datering aan het eind van de 18e eeuw.

Door de projectleider, Th.G. van Dijk, werd een rapport over het onderzoek opgesteld. Dit berust in het archief van de ROB.

Mijdrecht

Door de Historische Vereniging 'De Proosdijlanden' werd, onder begeleiding van studenten van de Vrije Universiteit te Amsterdam, in 1987 enig onderzoek verricht op een bouwterrein aan de Dorpsstraat te Mijdrecht. Over de resultaten ervan zijn op het moment van schrijven van deze kroniek nog geen gegevens bekend.

Nieuwegein

1. Eind 1986 meldde mevrouw J. Offerman, te Hilversum, de vondst van enkele midden-Paleolithische artefacten op een industrieterrein te Hilversum. Bij navraag bleek, dat deze artefacten aangevoerd moesten zijn tezamen met zand uit de zogenaamde 'Put Weber', een zuigput in Nieuwegein-zuid, gelegen aan de snelweg 's-Hertogenbosch-Utrecht. Een eerste verkenning ter plaatse door de melder leverde nog enkele Paleolithische artefacten op, afkomstig uit hopen opgezogen materiaal.

In 1987 werden de verkenningen voortgezet, met name door de al genoemde mevrouw Offerman. Aan het eind van dat jaar waren ongeveer 240 vuursteen-artefacten van Paleolithische ouderdom geborgen. Ook botmateriaal werd gevonden, onder meer van neushoorn, mammoet, rendier, reuzenhert en bosolifant (rapport Mw.Offerman, determinatie Van Kolfschoten).

De uiteindelijke publikatie van al het vuursteenmateriaal zal geschieden door D. Stapert, van het BAI te Groningen en J. Offerman.

2. Het in 1982 aangevangen onderzoek door leden van de Historische Kring Nieuwegein bij boerderij 't Blok werd tot in 1987 voortgezet (zie ook Kroniek 1980-1984, Nieuwegein 2, p. 60). Ook in de jaren 1985-1987 werden wel veel interessante vondsten gedaan en talrijke grondsporen aangetroffen (Ijzertijd/Romeinse tijd), maar - helaas voor deze enthousiaste en goed werkende groep! - geen duidelijke gebouw-plattegronden.

3. In januari 1985 werd door M. Lockefer, van de Historische Kring Nieuwegein, de vondst gemeld van een gawe maalsteen uit de Ijzertijd, naar de

vorm een 'napoleonshoed' genoemd (afb. 26). Het voorwerp was enige jaren geleden gevonden door W. Wyckzawski, Maartensdijk, bij werkzaamheden aan het Amsterdam-Rijnkanaal in de buurt van de Plofsluis. Het zal door e.M. Blommesteijn worden opgenomen in zijn catalogus van vondsten uit het Kromme Rijngebied.

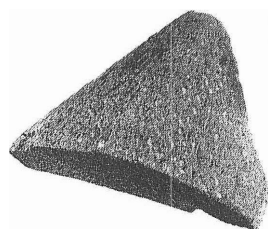
De vondst is in het bezit van de vinder.

4. Door leden van de Historische Kring Nieuwegein werden in 1987 verkenningen uitgevoerd tijdens de aanleg van een fiets/wandelpad langs de rand van het terrein, waarin zich de resten van de Middeleeuwse stad Het Gein bevinden. Over de resultaten ervan zal te zijner tijd worden gerapporteerd.

Publikaties:

e.A. Kalee, Romeinse vondsten te Nieuwegein (prov. Utrecht) - Opgravings-terrein "De Blokhoeve", in: *Westerheem* XXXV, 1986, 191-196;

M. Lockfeer, Een inheemse nederzetting uit de Romeinse tijd te Nieuwegein-Het begin van een onderzoek, in: *Westerheem* XXXV, 1986, 184-190 (beide publikaties houden zich bezig met de resultaten van het onderzoek bij de hoeve 't Blok).

Afb. 26.
Nieuwegein-
Plofsluis. Maalsteen
van basaltlava, naar
de vorm 'Napole-
onshoed' genoemd;
Ijzertijd.

Nigtevecht

Op 19 februari 1987 werden door Mark en Remco van der Aa, te Nigtevecht, houtresten waargenomen tijdens de verbreding van een vaart in het uitbreidingsplan Klein Muiden, enkele honderden meters ten noorden van de oude kern van het dorp. Van boven gezien maakten de resten de indruk het uiteinde van een boot te zijn. De direct gewaarschuwde provinciaal archeoloog bezocht de vindplaats nog diezelfde dag en kon evenmin anders concluderen dan dat hier de resten van een houten boot waren aangesneden. Hij waarschuwde de (destijds nog zo genoemde) Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, die zich bereid verklaarde de resten verder te onderzoeken. Dit onderzoek vond plaats op 24 en 25 februari, in aanwezigheid van de provinciaal archeoloog. De vondst bleek een vrij goed bewaarde, ca. 8,6 m. lange en maximaal bijna 1 m. brede kano te zijn, gemaakt van een uitgeholde boomstam (eikehout; afb. 27).

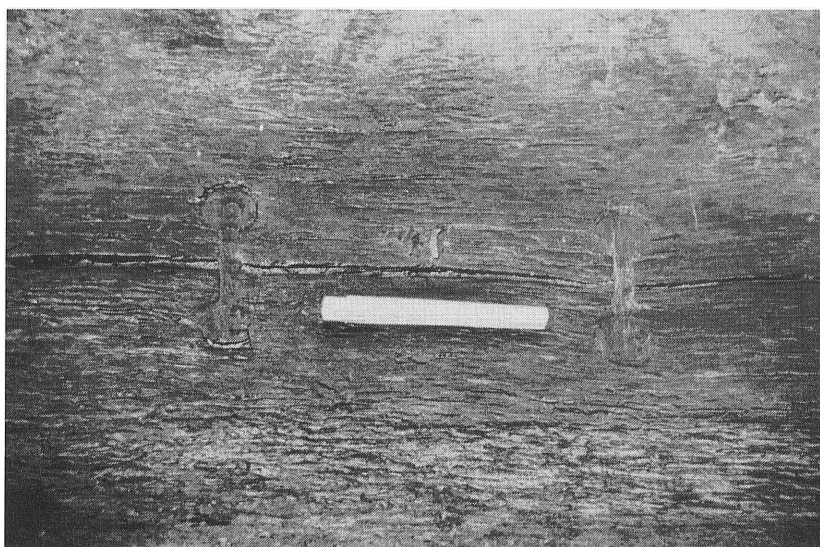
Afb. 27.
Nigtevecht-Klein
Muiden.
Boomstamkano;
Ijzertijd.

Hij lag vrijwel precies west-oost, op een naar het zuiden hellende afzetting, bestaande uit enigszins zandige klei. Daarboven - en deels in de boot zelf - werden afwisselend zandige en kleiige lagen aangetroffen. Het geheel was afgedekt door een kleilaag van ongeveer 1 m. dikte. Kennelijk is de kano achtergelaten langs de oever van een kreek, die later met zand en klei is opgevuld. Het nu volgende citaat is ontleend aan het Jaarverslag 1987 van de Onderafdeling scheepsarcheologie van Rijkswaterstaat, Directie Flevoland.

"Door de ligging tegen de zijkant van een kreek waren de wanden van de boot uitgezakt en was over een lengte van 2 m. een scheur ontstaan op de overgang tussen bodem en zijde. Delen van de zijden ontbraken en de beide uiteinden van de boot waren beschadigd, zodat niet duidelijk is hoe het vaartuig op die punten was afgewerkt. Ook tijdens de opgraving is schade ontstaan, onder andere bij het graven van de (vaart) en door de vorst. Het hout was van dermate slechte kwaliteit dat tijdens de opgraving, door werking van de ondergrond, een overdwarse scheur ontstond op 5 m. vanaf het westelijke uiteinde.

.....Over de oorspronkelijke vorm van de boot bestaat weinig zekerheid vanwege de uitgezakte zijden. Waarschijnlijk had het vaartuig een enigszins platte bodem, met een dikte van ongeveer 6 cm., en bolle zijden waarvan de dikte naar boven toe verminderde tot 2.5 cm. De romp van de boomstamboot was dwarsscheeps versterkt door twee ribben die men bij het uithollen had laten staan. De restanten van de ribben waren ongeveer 7 cm. breed en 5-7 cm. dik. Aan het westelijk uiteinde was nog een restant van een verdikt gedeelte van de bodem bewaard gebleven (dikte ongeveer 4 cm.) zodat we mogen aannemen dat beide uiteinden waren afgesloten door een massief gedeelte van de boomstam, dat volgens de vinders iets puntig toeliep. Een aardig detail betrof de reparatie van een scheur in het westelijk gedeelte (afb. 28). Over een lengte van 1.6 m. was de bodem gescheurd. Op twee plaatsen werd de scheur bijeengehouden door een sleutelstukje, dat wil zeggen een stuk hout bestaande uit twee ronde delen met een recht verbindingsstuk; in de houtbouw een bekende manier van repareren."

Op de bodem van de kano werden enkele scherven aangetroffen van handgevoormd aardewerk, verschaald met granietgruis en reducerend gebakken (afb. 29). Twee ervan zijn versierd. Zij zijn te dateren in de vroege IJzertijd (rond 700 v.c.; datering R.M. van Heeringen, ROB). De kano kan daarom in dezelfde periode worden geplaatst. Dit wordt bevestigd door enkele C14-dateringen

Afb. 28.
Nigtevecht-Klein
Muiden. Reparatie
van de
boomstamkano Afb.
27 door middel van
een houten
sleutelstuk.

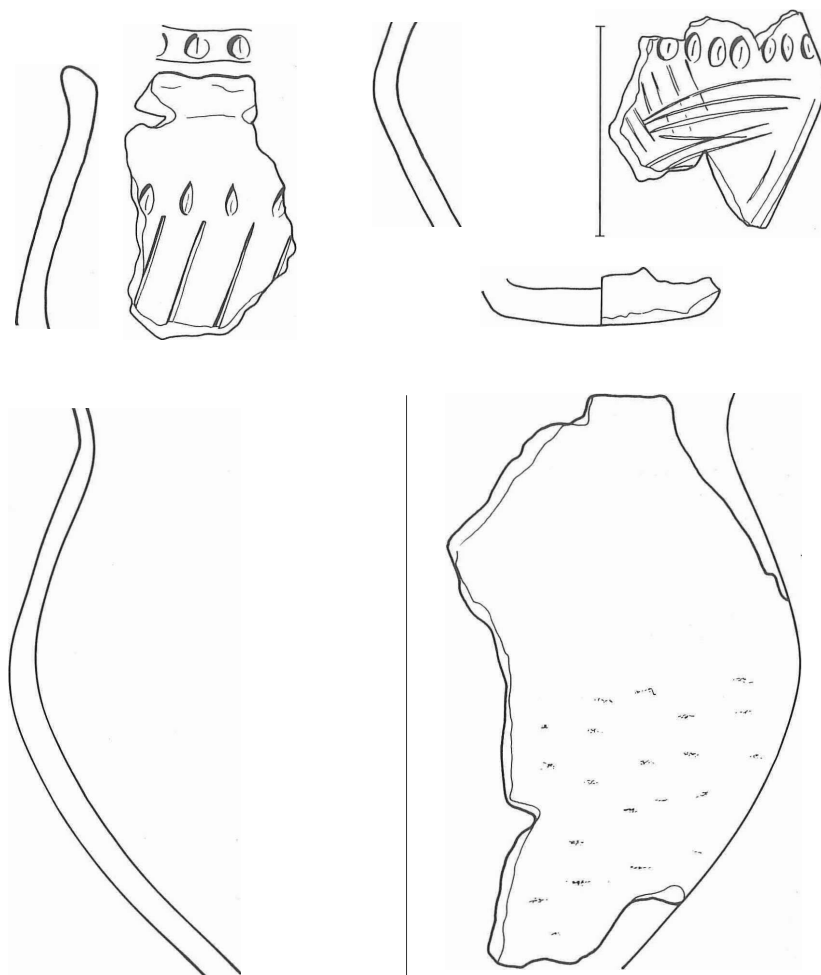
(deze zullen elders worden gepubliceerd). Zoals boven (p. 29, Breukelen 1) reeds is betoogd, sluit de vondst van de kano goed aan bij de reeds bekende IJzertijdsporen uit de Vechtstreek.

Na het onderzoek is de kano weer met grond afgedekt. Door de gemeente Nigtevecht worden pogingen ondernomen om voldoende geld in te zamelen tot lichting en conservering van het vaartuig.

De provinciaal archeoloog wil op deze plaats de medewerkers van de Onderafdeling scheepsarcheologie van Rijkswaterstaat, directie Flevoland (destijds de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders) hartelijk danken voor hun vlotte assistentie en het deskundig uitgevoerde onderzoek.

Rhenen (met excursus over 'Uslarien'-aardewerk)

1. Samen met mevrouw eh.H. Delfin, destijds correspondent van de ROB te Elst (U), en P.H. Rijks, correspondent van de ROB te Rhenen, verkende de provinciaal archeoloog op 26 augustus 1985 een mogelijke grafheuvel in het Remmersteinse bos. Noch de vorm van de verhevenheid, noch de resultaten van

Afb. 29.
Nigtevecht-Klein
Muiden. Aardewerk,
gelegen op de bodem
van de kano Afb. 27;
vroege IJzertijd.
Schaal 1:4.

een boring verschaften evenwel zekerheid, dat wij hier inderdaad met een grafheuvel te maken hebben. Uit te sluiten is het echter niet. Samen met eh.H. Delfin en E.A.N. van Hagen, correspondent van de ROB te Rhenen, werden op 12 augustus 1986 nog meer mogelijke grafheuvels verkend. Bijna al deze heuvels waren reeds bekend, maar werden als zeer twijfelachtig beschouwd. Door middel van boringen werd nu gepoogd meer zekerheid te verkrijgen. Het bleek, dat enkele kleine en lage heuvels bij 'De Hught' misschien, en een grote heuvel aan de oostrand van de Grebbeberg vrij zeker grafheuvels zijn. Een lage heuvel ten westen van de groeve Kwintelooyen kon definitief als grafheuvel worden afgeschreven.

2. Door P. Schut, van de ROB, werd de vondst (gedaan in 1984) gemeld van het halffabrikaat van een stenen hamerbijl van fijnkorrelige graniet. Het voorwerp is te dateren in de vroege Bronstijd. De vinder is J. Driessen, de vindplaats de groeve Kwintelooyen.

De vondst is in het bezit van de vinder.

3. Door E.A.N. van Hagen werden in het voorjaar van 1986 vondsten gedaan op een bouwterrein ten noorden van het voormalige hotel Koerheuvel. Het zijn enkele kleine scherfjes uit de Brons- en IJzertijd, twee scherven waarschijnlijk daterend uit de Karolingische periode en verder veel later-Middeleeuws materiaal. Bij dit laatste valt een fragment bewerkte leisteen op, mogelijk van een gietvorm voor speldjes. Iets noordelijker werd tenslotte een grote randscherf van een z.g. potbeker gevonden (afb. 30); deze dateert uit de vroege Bronstijd. De vondsten zijn in het bezit van de vinder.

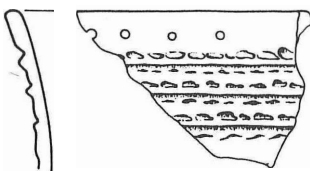
4. In de zomer van 1986 voerden leden van de AWN een proefonderzoekje uit op de plaats, waar de uitbreiding van het sportveld van Elst (U) was geprojecteerd. Dit onderzoekje vond plaats met medeweten en goedkeuring van het gemeentebestuur van Rhenen en van de provinciaal archeoloog. Vondsten werden nauwelijks gedaan; wel werden sporen van een primitieve ploeg, een 'eergetouw', waargenomen. Door de opgravers worden zij in de IJzertijd gedateerd.

Later, bij de werkzaamheden ten behoeve van de uitbreiding, werden wat scherven, daterend uit het Neolithicum, de Bronstijd en de IJzertijd, opgeraapt. Bovendien kwam er een fragment van een z.g. LaTene-armband aan het licht. Al deze vondsten zijn overgedragen aan de provinciaal archeoloog.

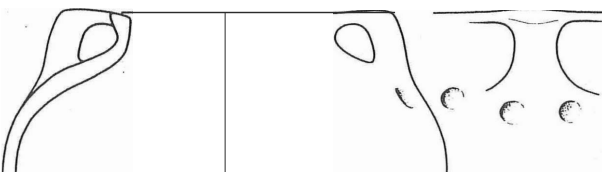
5. Bij het graven van een sleuf evenwijdig aan de Rijksstraatweg bij Remmerden in mei 1985 werd door eh.H. Delfin en P.H. Rijks een aantal scherven gevonden. Deze dateren waarschijnlijk merendeels uit de IJzertijd. Opvallend is een vrij grote randscherf van handgevormd aardewerk, gemagerd met grof steengruis, met een puntoortje ('streepband-achtig'; afb. 31).

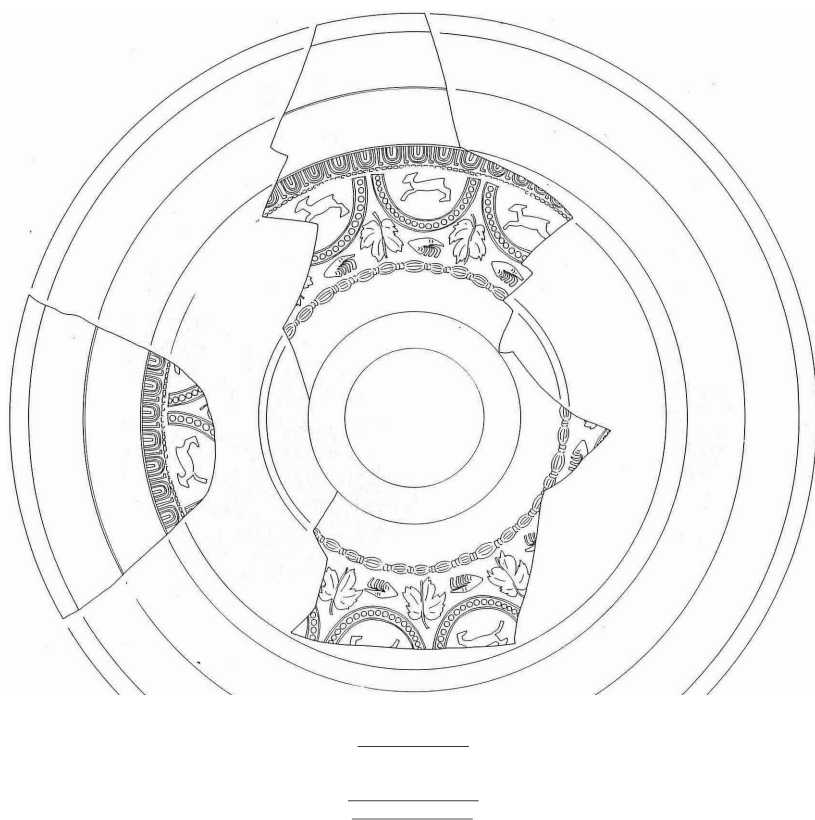
De vondsten zijn aan de provinciaal archeoloog ter hand gesteld.

Afb. 30.
Rhenen-Koerheuvel.
Randscherf van
potbeker; vroege
Bronstijd. Schaal 1:4.

Afb. 31.
Rhenen-Remmerden.
Randscherf van
handgevormd aarde-
werk; IJzertijd.
Schaal 1:4

Afb. 32^a.
Rhenen-De Tangh.
Fragmenten van
versierde terra
sigillata-kom,
vervaardigd te Trier,
Duitsland; ca. 200 na
Chr.
Schaal 1:3.

6. Op een akker ca. 200 m. ten westen van 'De Tangh' werden in 1985 door eh. H. Delfin en P. H. Rijks belangwekkende vondsten gedaan. Deze waren afkomstig uit de grond, die was uitgeworpen bij de aanleg van een paar voederkuilen. Zij omvatten onder meer:

- a. enkele grote fragmenten van een versierde terra sigillata-kom Drag. 37, vervaardigd in de pottenbakkerij te Trier rond 200 n.ehr. (afb. 32 a en b),
- b. een stuk bronsbeslag, waarschijnlijk van de punt van een zwaard- of dolkschede (afb. 33).

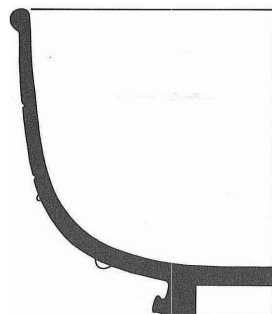
Op 22 mei 1985 voerde de provinciaal archeoloog, samen met de boven genoemde personen, een verkenning op het terrein uit. Daarbij kwamen nog meer scherven aan het licht, onder andere een randscherf van een handgevormde pot, waarschijnlijk van het type Von Uslar II. Naast de aardewerk- en metaalvondsten werden ook fragmenten van gecremeerd bot aangetroffen. Het is dus niet onmogelijk, dat bij de aanleg van de voederkuilen een gedeelte van een grafveld uit de Romeinse tijd is verstoord.

De vondsten zijn (voor een gedeelte tijdelijk) overgedragen aan de provinciaal archeoloog.

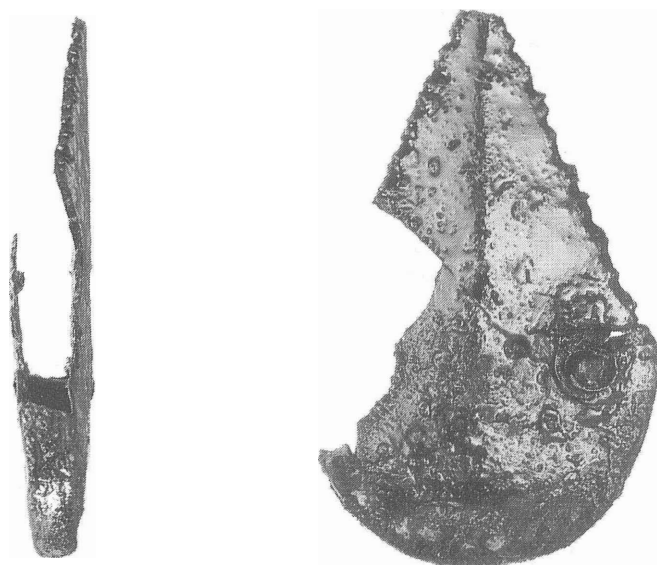
Op de mogelijke betekenis van het door R. von Uslar, Westgermanische Bodenfunde, 1938, beschreven aardewerk (het zogenaamde 'Uslarien') is reeds gewezen in de Kroniek 1980-1984, 24-26, naar aanleiding van de opgraving Oud- Leusden. Tot nog toe zijn in de provincie Utrecht de volgende vindplaatsen bekend.

- Achterberg (gem. Rhenen): 'Uslarien'-aardewerk (WJ van Tent, Archeologische kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1970-1971, in:

Afb. 32^b.
Profiel van terra
sigillata-kom.
Afb. 32^a

Afb. 33.
 Rhenen-De Tangh.
 Bronsbeslag van de
 punt van een
 zwaard- of
 dolkschede; Romeins
 (?). Schaal 1:1.
 Links: zij-aanzicht,
 rechts: vooraanzicht.

- Maandblad Oud-Utrecht 49, 1976, 59-74, 73 en Afb. 22; toen niet als 'Uslarien' herkend, maar wel in de Romeinse tijd gedateerd).
- Driebergen: 'Uslarien'-aardewerk en mogelijk bijbehorende waterput (zie boven, p. 32).
 - Leusden/Oud-Leusden: 'Uslarien'-aardewerk, vergezeld van 3e/4e-eeuws Romeins materiaal, en vondsten samenhangend met foederati (W.J. van Tent, Archeologische kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1980-1984, 1988,24-26).
 - Rhenen/De Tangh: 'Uslarien'-aardewerk, vergezeld van terra sigillata uit de periode rond 200 n.Chr. (zie boven).
 - Rhenen/Rijksstraatweg: 'Uslarien'-aardewerk, vergezeld van (2e-? en) 3e-eeuws Romeins materiaal (W.A. van Es, Hand-Made Pottery of the Roman Period from Rhenen, Utrecht, in: BerROB 18, 1968,267-272); in het nabijliggende vroeg-Middeleeuwse grafveld vondsten samenhangend met foederati Q. Ypey, Das fränkische Graberfeld zu Rhenen, Provo Utrecht, in: BerROB 23, 1973, 289-312).
- In het aangrenzende deel van Gelderland zijn 'Uslarien'-vondsten gedaan bij Ermelo (A. van Sprang, Depot van bewoningsresten te Ermelo, Gelderland, in: BerROB 12-13, 1962-63,25-38; Id., 2e-Eeuwse nederzettingssporen bij de kanovijver en de Hamburgerweg te Ermelo, in: Westerheem XII, 1963, 109-126) en bij Kootwijk (W.A. van Es, Hand-Made Pottery of the Roman Period from Kootwijksche Zand near Kootwijk, Geld., in: BerROB 15-16, 1965-1966, 233-236).
- Waar het te dateren is, blijkt het 'Uslarien'-aardewerk met name uit de 3e eeuw n.Chr. te stammen. Ver voor 200 zal het in ieder geval niet zijn verschenen. Het kan wel enige tijd in de 4e eeuw hebben voortgeleefd: zowel in Oud-Leusden als in Rhenen (Rijksstraatweg) zijn ook 4e-eeuwse Romeinse scherven aangetroffen. De verspreiding van het aardewerk loopt in de provincie Utrecht tot aan de Limes, de grens van het Romeinse Rijk. Het is overigens mogelijk, dat de bewerking van enkele grotere opgravingscomplexen uit het Kromme Rijngebied - met name Wijk bij Duurstede/Trekweg - nog voor verrassingen zal zorgen! Een concentratie van 'Uslarien' doet zich voor op het zuidelijke gedeelte van de Utrechtse Heuvelrug, alsof het is opgestuwd tegen de barriere van de Limes.

'Uslarien'-aardewerk is zeker niet lokaal uit oudere inheemse typen in de provincie Utrecht of naaste omgeving geëvolueerd. Zijn herkomstgebied ligt verder naar het noordoosten. Waarschijnlijk is het hier gebracht door vandaar afkomstige bevolkingselementen. Naar mijn mening behoren deze tot het complex volkeren, dat later Franken zou gaan heten. Van een deel daarvan is bekend, dat het vanaf eind 2e eeuw n.Chr. vanuit noordoost-Nederland (Salland) naar het zuiden trok. Het is aannemelijk, dat een aantal van deze 'proto-Franken' niet verder is gekomen dan de barrière, die de Limes toch altijd nog vormde, en zich direct ten noorden ervan vestigde. Dit zou de concentratie van 'Uslarien' op het zuidelijke gedeelte van de Heuvelrug verklaren. De meer noordelijk gelegen vindplaatsen zouden dan nederzettingen vertegenwoordigen van eerder achtergebleven 'proto-Franken' (Ermelo, Oud-Leusden). Toen de Romeinen in de late 3e en 4e eeuw onder de Germanen bondgenoten-foederati - zochten om de grensverdediging op zich te nemen, kwamen zij in het noorden automatisch terecht bij de bewoners van de zuidelijke Heuvelrug, die wij nu maar Franken zullen noemen. Vondsten, die aan de foederati worden toegeschreven, komen dan ook voor op plaatsen, waar tevens 'Uslarien' is aangetroffen (Oud-Leusden, Rhenen). De rijke Frankische cultuur, die met name in de 6e eeuw op de zuidflank van de Heuvelrug wordt aangetroffen, gaat in laatste instantie op deze foederati, en dus op de 'Uslarien'-gebruikers, terug. Samenvattend ben ik van mening, dat het 'Uslarien'-aardewerk kan dienen als gidsfossiel voor de aanwezigheid, of in ieder geval de invloed, van 'proto-Franken'. Het is daarbij van weinig belang of alle leden van de groep zich in de 3e eeuw al Franken noemden, of dit pas later deden. Wat betreft de vondst van Rhenen-De Tangh, die de aanleiding was tot deze uitweiding: hier hebben wij waarschijnlijk te maken met een grafveld van deze mensen, door het begeleidende Romeinse aardewerk goed gedateerd in de (eerste helft van de) 3e eeuw n.Chr.

7. Door E.A.N. van Hagen, correspondent van de ROB te Rhenen, werd in augustus onderzoek verricht op een terrein aan de Weverstraat, waar enige 17e-eeuwse huizen waren gesloopt. Aangetroffen werden de resten van een laat-Middeleeuwse kelder en enkele grondsporen, waarvan sommige zeker terugreken tot de (laat- 12e/13e eeuw n.Chr. Verder kwamen een Middeleeuws keienstraatje en resten van de z.g. 'stadsboerderij' aan het licht. Het vondstmateriaal bestaat bijna uitsluitend uit aardewerk, daterend - afgezien van een enkele verdwaalde (?) scherf uit de IJzertijd en de Romeinse tijd - uit het laatste gedeelte van de 12e eeuwen later. Merkwaardig was de vondst, onder het restant van de keldertrap, van een groot fragment van een maalsteen van basaltlava.

8. Het onderzoek naar het 16e/17e eeuwse veerhuis in de uiterwaard bij Rhenen door de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen werd begin 1986 afgesloten (zie ook Kroniek 1980-1984, Rhenen 13, p. 64). In deze laatste onderzoeksperiode kwamen geen essentieel nieuwe gegevens aan het licht; wel werd meer duidelijkheid geschapen met betrekking tot de plattegrond van het gebouw.

Het is de bedoeling, dat de Historische Vereniging te zijner tijd een uitgebreid verslag van de onderzoeksresultaten het licht zal doen zien.

9. Tijdens werkzaamheden in 1985 aan de westelijke oever van de Grift tegenover en ten noordoosten van Heimerstein werden door E.A.N. van Hagen waarnemingen verricht. De door hem gedane vondsten bestaan voornamelijk uit na-Middeleeuws aardewerk.

De vondsten zijn in het bezit van de vinder.

Soest

1. Soesterberg. De verkenningen in de zandgroeve De Paltz, aan de Verlengde

Paltzerweg, werden in de jaren 1985-1987 voortgezet, met name door A. Boelsma, te Eemnes, en l en K. Offerman, beiden te Hilversum (zie ook Kroniek 1980-1984, Soest 1, p. 65). Er werd opnieuw vuursteenmateriaal verzameld, niet alleen uit het Paleolithicum, maar ook uit het Neolithicum en mogelijk de Bronstijd. Er is ook botmateriaal gevonden: o.a. een rozet van het gewei van een eland en een kies van een bosolifant. Een groot gedeelte van de vondsten zal te zijner tijd aan de provinciaal archeoloog worden overgedragen.

2. In oktober 1985 werd onder leiding van I.W. Noordam, van de ROB, de zwaar beschadigde grafheuvel op de Soester Eng gerestaureerd. Merkwaardig was, dat van het oorspronkelijke heuvellichaam, dat bij vroeger onderzoek wel is waargenomen, niets meer resteerde. De verhevenheid op de plaats van de vroegere grafheuvel bleek nu bijna geheel uit modern afval te bestaan. Dit afval is bij de restauratie verwijderd en vervangen door zand. Gelukkig kon de vorm van het oorspronkelijke heuvellichaam nog op grond van oude tekeningen worden gereconstrueerd.

3. Bij rioleringswerkzaamheden werden in november 1986 resten aangesneden van het z.g. mollenkerkhof, een 1ge/vroeg 20e eeuwse begraafplaats voor zwervers. Waarnemingen werden verricht door I.A. Bijl, correspondent van de ROB te Soest.

Veenendaal

In juni 1986 werd door de heer Van der Horst, te Veenendaal, de vondst gemeld van een Romeinse munt. Het betreft een as, geslagen onder keizer Domitianus tussen de jaren 85 en 96 n.Chr. (determinatie KPK). De vondst werd gedaan in 1985, bij het afgraven van een voormalig voetbalveld ten zuiden van de Wageningse Laan. Daar bij de aanleg van dit voetbalveld grond van elders kan zijn gebruikt, is niet geheel zeker of de vindplaats echt de oorspronkelijke is: een secundaire positie van de munt is mogelijk.

Vleuten-De Meern

1. Op 11 mei 1987 was de provinciaal archeoloog, samen met E.P. Graafstal, correspondent van de ROB te De Meern, aanwezig bij het graven van de funderingssleuf voor een nieuwe loods op het castellum-terrein te De Meern. Voor de werkzaamheden hier was al in november 1986 vergunning verleend (zie Jaarverslag ROB 1986, 161). Verscheidene sporen, waaronder waarschijnlijk de resten van de noordmuur van het castellum, werden in de sleuven waargenomen en ingetekend. Ook werd een aantal vondsten uit de Romeinse tijd verzameld, onder meer een randscherf van een versierde terra sigillata-kom Drag. 29 uit de tweede helft van de 1e eeuw n.Chr. en een complete kruikhal uit de eerste helft van de 2e eeuw n.Chr.

2. In het voorjaar van 1987 werden door de heer Graafstal verdere verkenningen uitgevoerd op het terrein van de voormalige kwekerij 't Zand 44 te De Meern, nu aan de noordzijde ervan (op het zuidelijke gedeelte had hij in 1984 reeds onderzoek verricht: Kroniek 1980-1984, Vleuten-De Meern 2, p. 66). Met name in het noord-westen van het terrein werd een donkere laag waargenomen, verontreinigd met aardewerkscherven, dakpanfragmenten, botresten en wat houtskool. Structuren konden er niet in worden herkend. Door E.P. Graafstal wordt de donkere laag geïnterpreteerd als een egalisatielaag, bestaande uit nederzettingsafval aangevoerd uit de nabijheid van het castellum, dat ongeveer 150 m. verder zuidelijk lag. Gezien de datering van de vondsten kan deze egali-

satle III het tweede kwart van de 2e eeuw n.Chr. hebben plaats gevonden. Van zijn waarnemingen is door de heer Graafstal een uitgebreid verslag gemaakt, dat zich in het archief van de ROB bevindt.

Publikaties:

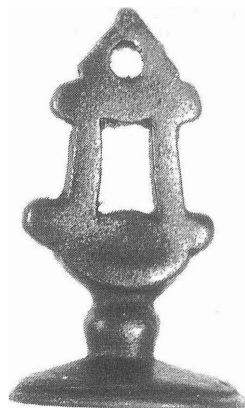
C.A. Kalee, Een Friese imitatie van een Byzantijnse munt uit De Meern, in: Westerheem XXXV, 1986, 226-229 (over een in 1986 te De Meern gevonden munt uit ca. 600 n.Chr.).

Wijk bij Duurstede

1. In april 1987 werd door A. Beukhof, te Bunnik, een aantal vondsten gedaan bij grondwerkzaamheden in een boomgaard aan de Doornseweg, direct ten noorden van Wijk bij Duurstede. De belangrijkste zijn:

- 1 benen glis,
- 1 halffabrikaat, gemaakt van een pijpbeen,
- fragmenten van benen kammen,
- 1 fragment van mesheft (?) met puntcirkelversiering,
- veel afval van beenbewerking (o.a. stukken hertshoorn),
- 1 fragment van kalkstenen vijzel,
- 2 fragmenten barnsteen, waarvan 1 van doorboord schijfje,
- 2 randscherven en 1 bodemscherf van glazen stortbeker(s),
- 1 glazen kraaltje,
- aardewerkscherven, waaronder 2 randscherven van terra sigillata-bord Drag 31 (Romeins) en scherven van Badorf-aardewerk (Karolingisch).

2. In 1987 werd door R. Eringaard, te Zwijndrecht, gemeld, dat hij in 1983 aan de rand van het kasteelterrein Duurstede een merkwaardig koperen (zegel?)stempel had gevonden (Afb. 34). De afbeelding stelt een gekroond hoofd of een gekroond wapen voor. Een parallel is mij (nog) niet bekend. Ook over de datering kan niets worden gezegd.

Afb. 34.
Wijk bij Duurstede-
kasteel. Koperen
stempel (?); datering
onzeker.
Links: eigenlijke
stempel,
rechts: 'stempel-
houder'.

Publikaties:

W.A. van Es en W.J.H. Verwers, Dorestad, 111: Archaeologisches, in: Reallexicon der germanischen Altertumskunde, 2. Aufl., Bd.6, 1985,65-76;
F. Létterlé, Traces d'occupation de la Civilisation de Hilversum a Wijk bij Duurstede (province d'Utrecht), in: BerROB 31, 1981,329-346;
D. Mader and H. Kars, Provenance Determination of Buntsandstein Artefacts from the Early-Medieval Dorestad Trading Site (the Netherlands): An Example of the Significance of Geological-Mineralogical Analysis in Archaeology, in: D. Mader (ed.), Aspects of Fluvial Sedimentation in the Lower Triassic Buntsandstein of Europe, 1985 (Lecture Notes in Earth Science, 4),591-624;
W.R.K. Perizonius en Tj. Pot, Diachronie Dental Research on Human Skeletal Remains Excavated in the Netherlands, I: Dorestad's Cemetery on the Heul, in: BerROB 31,1981,369-414;
R. Steenbeek, Some Aspects of the Phosphate Investigations at the Excavation 'De Horden' (Wijk bij Duurstede, the Netherlands), in: BerROB 33, 1983,361-374.

IJsselstein

Vanaf april 1987 is door de Archeologische Werkgroep Zuidwest-Utrecht onderzoek verricht te Eiteren, en wel ten westen van het terrein, dat door de ROB in 1985 is ontgraven (zie boven, p. 9). Gevonden werd onder meer het spoor van een - geheel uitgebroken - muur, die boven op een gedempte sloot was gebouwd. Misschien vormen deze muursporen, samen met het fundament, dat tijdens de opgraving 1985 in het westen van de toen gegraven sleuf werd aangetroffen, het restant van het Lazarus-huis, dat hier moet hebben gestaan.

Zeist

Sinds 1984 doen leden van de AWN, afdeling Utrecht e.o., onderzoek naar de resten van het Franse kamp bij Austerlitz. Met hulp van SBB hebben zij ook enkele onderdelen van het kamp gerestaureerd. Deze zijn als aandachtspunten opgenomen in een recreatieve wandelroute door de boswachterij. In augustus 1987 publiceerde de groep een uitgebreide bundel gegevens over dit onderzoek. 2. Op 8 juli 1987 ontving de provinciaal archeoloog een melding over de vondst van een groot aantal fragmenten van kerkelijke beelden bij de Villa Fatima, op het terrein van TNO. Bij onderzoek ter plaatse bleken het fragmenten van zeer recente gipsen heiligen-beelden te zijn. Deze beelden moeten zijn gebruikt door de kloostergemeenschap, die enige tijd in de villa gevestigd is geweest. Na opheffing van het klooster zullen zij zijn vernield, waarna de brokken als afval in een kuil naast het huis zijn gestort.

V. Afkortingen

Afk.	Omschrijving
AWN	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
BAI	Biologisch-Archeologisch Instituut (Groningen)
BerROB	Berichten van de ROB
IPL	Instituut voor Prehistorie, Leiden
KPK	Koninklijk Penningkabinet (Leiden)
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (Amersfoort)
SBB	Staatsbosbeheer
TNO	(Nederlandse centrale organisatie voor) Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek
ZWO	Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek (Cs-Gravenhage)

Bijlage 1: Chronologisch schema

De Nederlandse archeologie wordt onderverdeeld in de volgende periodes:

- Oude Steentijd (Paleolithicum) tot 8000 v.c.,
- Midden-Steentijd (Mesolithicum) 8000-5300 v.c.,
- Jonge Steentijd (Neolithicum) 5300-2100 v.c.,
- Bronstijd 2100-700 v.c.,
- IJzertijd 700 v.c.-O,
- Romeinse Tijd 0-400 n.c.,
- Volksverhuizingstijd 400-500 n.c.,
- Vroege Middeleeuwen 500-900 n.c.,
 onderverdeeld in:
 - Merovingische Tijd: 500-750 n.c.,
 - Karolingische Tijd: 750-900 n.c.,
- Late Middeleeuwen 900-1500 n.C.,
- Nieuwe Tijd na 1500 n.C.

Steen-, Brons- en IJzertijd zijn genoemd naar de materialen, die in die periodes werden gebruikt voor de vervaardiging van werktuigen en wapens. Brons is een mengsel van koper en tin.

Merovingisch en Karolingisch zijn in feite namen van koningsgeslachten, die in de betreffende periodes over het Frankische Rijk, waarin Nederland geleidelijk werd opgenomen, regeerden.

Bijlage 2: Verklaring van enkele termen

Van huisplattegronden wordt vaak gezegd, dat zij een-, twee-, drie-, of zelfs vierschepig zijn. Dit slaat op het aantal delen, waarin de binnenruimte van het huis in de lengterichting wordt verdeeld door rijen palen. In het inwendige van een eenschepig huis bevinden zich geen palen, zodat de binnenruimte één en ongedeeld is. Een tweeschepig huis is in de lengterichting in tweeën gedeeld, meestal door een rij palen, die de nok van het dak dragen. Het inwendige van een drieschepig huis wordt in drieën gedeeld door twee rijen palen, meestal gegroepeerd in jukken, die een dakdragende functie hebben. Bij een vierschepig huis staat tussen de palen van elk juk nog een derde paal, die meestal als extra ondersteuning van de nok dient. Binnen een en hetzelfde gebouw kunnen verschillende constructies voorkomen: wij spreken dan bij voorbeeld van een gemengd een- en tweeschepig huis.

Een spieker is een graanschuur, waarvan de - verhoogde - vloer rust op vier of meer zware palen, die in een vierkant of rechthoek zijn geplaatst. De vloer is verhoogd om twee redenen: het graan blijft droog, omdat de lucht onder de vloer door kan circuleren, en het is niet zo gemakkelijk bereikbaar voor ongedierte. Een horreum is een graanschuur van Romeins type. Hij heeft ook een verhoogde vloer, maar deze rust op stenen riggels, of op rijen dicht naast elkaar in sleuven geplaatste palen.

Het hout zelf van de palen, die eens onderdeel waren van huizen of andere gebouwen, is meestal volledig vergaan. Tijdens een opgraving vinden wij er alleen donkere verkleuringen in de grond van terug, de zogenaamde paalkuilen. Het zijn de sporen van de kuilen, die zijn gegraven om de palen in te zetten, en die daarna weer zijn dichtgegooid met grond, die een andere (meestal donkerder) kleur heeft dan de omgevende ongeroerde grond. Een enkele keer kan de plaats van de eigenlijke paal worden herkend als een nog iets donkerder gedeelte binnen zo'n paalkuil. Dit donkere gedeelte noemen wij paalgat. Paalkuilen worden op tekeningen van gebouw-plattegronden aangegeven als donkere vlekken; eventueel zichtbare paalgaten als witte cirkeltjes of witte rondjes binnen die paalkuilen. Tijdens een opgraving worden paalkuilen 'gecoupeerd', verticaal doorgesneden, om de diepte te bepalen en andere gegevens te verkrijgen. Op foto's van huisplattegronden, genomen in het veld, vertonen paalkuilen zich daarom soms als halfronde gaten.

Een enkele keer blijft hout wel bewaard, namelijk als het niet in aanraking komt met zuurstof. Dit is vaak het geval bij de onderste delen van de tonnen, die in veel periodes werden gebruikt als schachtbeschoeiing in waterputten, en wel doordat zij tot onder de grondwaterspiegel reikten.

Het zijn trouwens niet alleen de paalkuilen, die tijdens een opgraving als donkere verkleuringen zichtbaar worden, maar ook allerlei andere vroeger gegraven kuilen en greppels. Ook zij zijn weer opgevuld (dicht gegooid, of vanzelf dichtgeslibd) met grond, die meestal donkerder van kleur is dan de omgevende ongeroerde grond. Op deze manier ontstaan donkere vlekken en stroken, zogenaamde grondsporen, die ons veel kunnen vertellen over menselijke activiteiten in het verleden.

Nu nog een aantal termen in alfabetische volgorde.

Andenne: aardewerk uit de middenperiode van de Middeleeuwen, zo genoemd naar het productiecentrum.

Artefact: door mensen gemaakt voorwerp.

Badorf:	aardewerk uit de vroege Middeleeuwen, zo genoemd naar het productiecentrum.
Castellum:	Romeins militair fort.
Drag.:	afkorting van Dragendorff, de naam van de man, die als eerste een typologie voor de terra sigillata opstelde; een terra sigillata-vorm wordt aangegeven door deze afkorting, gevolgd door een nummer, bijvoorbeeld Drag. 37 (de versierde kom).
Drakestein:	aardewerk uit de Bronstijd, genoemd naar de eerste vindplaats, het landgoed Drakestein.
Fibula:	kledingspeld (meervoud: fibulae).
Gevernist aard.:	bepaalde soort Romeins aardewerk.
Gladwandig:	bepaalde soort Romeins aardewerk.
Harpstedt:	aardewerk uit de IJzertijd, genoemd naar de eerste vindplaats.
Hilversum:	aardewerk uit de Bronstijd, genoemd naar de eerste vindplaats.
Hypocaust:	Romeinse vloerverwarming: warme lucht circuleerde in een ruimte onder de vloer; de vloer zelf rustte op zuiltjes, gemaakt van tegels.
Klokbeker:	aardewerk uit het Neolithicum, zo genoemd naar zijn vorm; een ondertype is de Veluwe klokbeker.
Kogelpot:	Middeleeuws aardewerk, zo genoemd naar de vorm.
Kringgreppel:	ronde greppel om (crematie)graf, vaak in urnenveld, maar ook wel bij begravingen in andere periodes.
LaTene-armband:	glazen armband uit de late IJzertijd.
Limes:	grens van het Romeinse Rijk, in ons land gelegen langs de Rijn.
Marne:	IJzertijd-aardewerk van zuidelijke oorsprong.
Paffrath:	aardewerk uit de middenperiode van de Middeleeuwen, zo genoemd naar het productiecentrum.
Pingsdorf:	aardewerk uit de middenperiode van de Middeleeuwen, zo genoemd naar het productiecentrum.
Radstempel:	roterend wielkje met uitsteeksels, gebruikt bij het versieren van aardewerk, populair in de vroege Middeleeuwen, maar ook wel daarvoor en daarna.
Ruwwandig aard.:	bepaalde soort Romeins aardewerk.
Standvoetbeker:	aardewerk uit het Neolithicum, zo genoemd naar de standvoet, die dit aardewerk bezit.
Terra nigra:	Romeins aardewerk, zwart van kleur.
Terra sigillata:	Romeins luxe-aardewerk, rood van kleur, vaak versierd.
Trechterbeker:	aardewerk uit het Neolithicum, zo genoemd naar de vorm van de hals; het komt vaak voor in de hunebedden.
Urnenveld:	grafveld uit de late Bronstijd/vroege IJzertijd; de resten van de gecremeerde doden werden er in urnen bijgezet, vaak onder lage heuveltjes met een greppel ('kringgreppel') eromheen.
Vicus:	(Romeins:) burgerlijke nederzetting (vaak bij fort); (vroege Middeleeuwen:) handelsplaats.
Von Uslar:	opsteller van typologie voor Germaans aardewerk uit de 2e-4e eeuw n.C.
Weefgewicht:	gewicht, vaak van aardewerk, waarmee de verticale draad van een weefsel in een weefgetouw strak gehouden werd.

